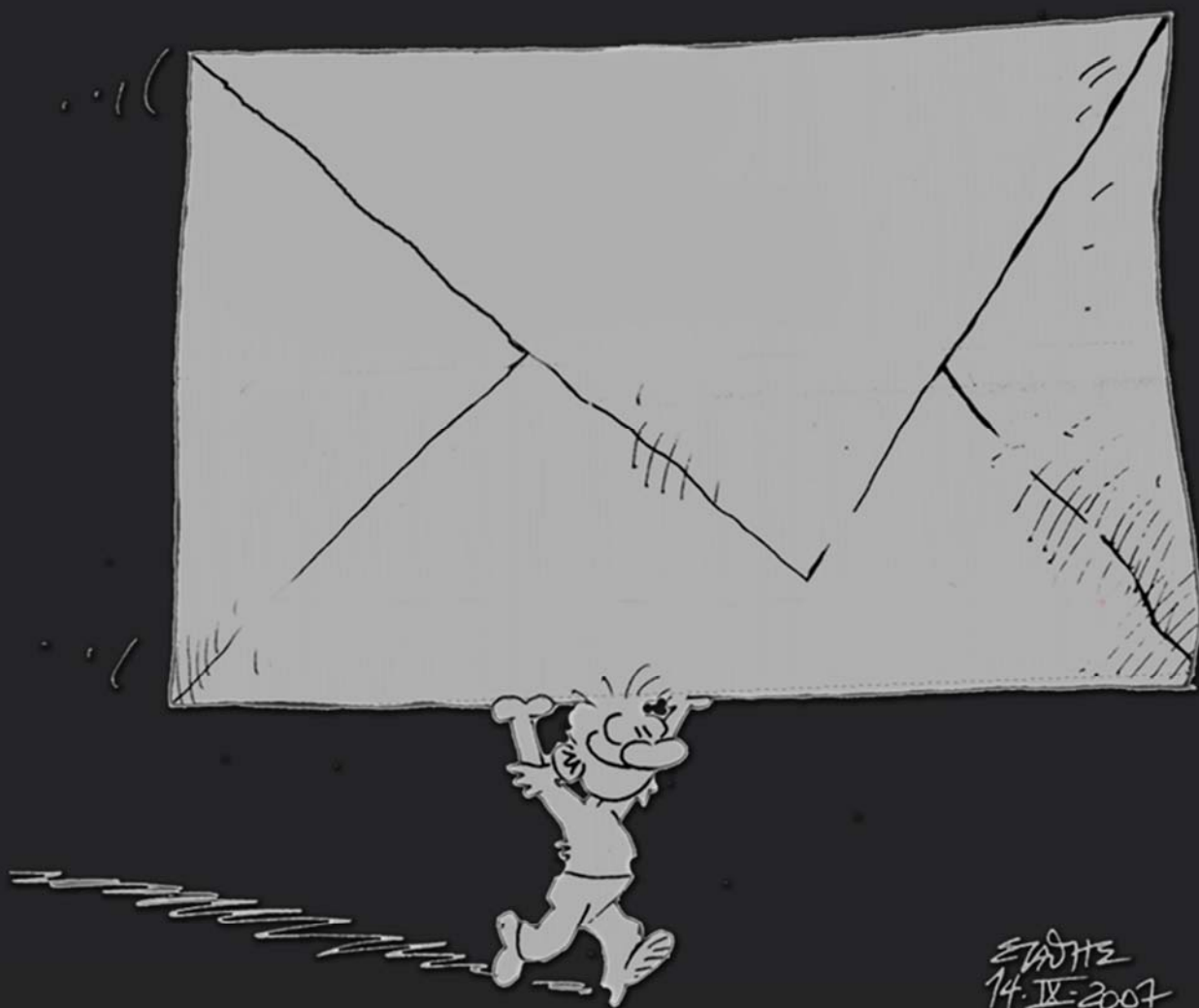

**ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 2007 ΚΑΙ ΤΟΥ [Η
2009 ΔΟΣΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΤΟ ΠΕΝΑΚΙ ΤΟΥ ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΑ ΩΣ
ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ]**

**ΕΙΡΗΝΗ - ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΠΜΣ «ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΚΕΔΙΚΟΓΛΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»
ΑΘΗΝΑ 2010 [ΕΚΠΑ - ΝΟΠΕ, ΤΜΗΜΑ ΠΕΔΔ]**

Οι εκλογές του 2007 και του 2009
δοσμένες από το πενάκι του γελοιογράφου

Η πολιτική γελοιογραφία ως ιστορικό τεκμήριο

Ειρήνη – Παρασκευή Κεδίκογλου (AM27234)

Επιβλέποντες καθηγητές: Ηλ. Νικολακόπουλος

Α-Ι. Δ. Μεταξάς

Χρ. Λυριντζής

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Κοινωνιολογία»

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	5
Θεωρητικό Πλαίσιο.....	9
Πολιτικό Πλαίσιο.....	15
Εκλογική Αναμέτρηση 2007.....	27
Ανάδειξη Προέδρου ΠΑ.ΣΟ.Κ.....	47
Εκλογική Αναμέτρηση 2009.....	52
Ανάδειξη Προέδρου Ν.Δ.....	64
Συμπεράσματα.....	70
Βιβλιογραφία.....	72

Πρόλογος

Η γελοιογραφία ανέκαθεν ήταν ο προσωπικός μου τρόπος ενημέρωσης για τα γεγονότα χωρίς να χρειαστεί να διαβαστεί ολόκληρη η εφημερίδα. Άλλωστε πάντα το πιο σημαντικό κομμάτι της επικαιρότητας φιγουράρει ως σκίτσο δίπλα στα άρθρα και τις στήλες, και μάλιστα συγκριτικά κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο, καθώς ένα άρθρο υπάρχει ενδεχόμενο ο αναγνώστης να το αφήσει στη μέση, όμως μια γελοιογραφία για να γίνει κοινό κτήμα απαιτεί μία μόνο ματιά. Αξιοσημείωτο είναι ότι, αν και τις περισσότερες φορές αυτή η ματιά πραγματοποιείται σχεδόν ασυναίσθητα, αρκεί για να καταστήσει τον αναγνώστη κοινών της στάσης του γελοιογράφου απέναντι στα τεκταινόμενα. Σε κάθε περίπτωση, η γελοιογραφία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον τύπο, και κατ' επέκταση με το ρόλο που αυτός επιτελεί εντός του πολιτικού πλαισίου. Αναμφίβολα, όλες οι εφημερίδες έχουν την τάση να αυτοχαρακτηρίζονται «ανεξάρτητες». Αλίμονο αν τα έντυπα δεν αποστασιοποιούνταν από την έννοια του «εξαρτημένου», η οποία αναμφισβήτητα είναι αρνητικά φορτισμένη.

Όμως, κάθε εφημερίδα έχει μια θέση, μία στάση απέναντι στην πολιτική πραγματικότητα, η οποία τις περισσότερες φορές είναι σταθερή. Η κάθε εφημερίδα υιοθετεί μία αλήθεια, που δεν είναι παρά η θέαση της πραγματικότητας μέσα από το πρίσμα που η ίδια έχει αποφασίσει να χρησιμοποιεί. Με τον τρόπο αυτό δύναται να εξηγηθεί πώς τα ίδια γεγονότα ερμηνεύονται τόσο διαφορετικά –καμιά φορά μάλιστα και αντιθετικά– από τον ημερήσιο τύπο. Πιθανή κριτική στον ανωτέρω ισχυρισμό είναι ότι αν μη τι άλλο, ιδίως τα πολιτικά γεγονότα, έχουν διαφορετικές πλευρές και προεκτάσεις, τις οποίες οι εφημερίδες, αναλόγως της στάσης που έχουν επιλέξει να κρατήσουν, φροντίζουν να προβάλλουν κατά περίπτωση. Κατ' επέκταση, οι συνέπειες μιας πολιτικής κίνησης για παράδειγμα της κυβέρνησης θα τύχουν θετικής αντιμετώπισης από τις «κυβερνητικές» εφημερίδες, ενώ θα χαρακτηριστούν αρνητικά από τις «αντιπολιτευόμενες». Σε κάθε περίπτωση, οι συνέπειες είναι οι ίδιες, όμως η κάθε εφημερίδα θα τις προβάλλει αναλόγως του ρόλου που έχει επιλέξει να επιτελεί. Αυτός ο τρόπος λειτουργίας του ημερήσιου τύπου μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο δυσμενούς κριτικής, όμως δεν είναι παρά η γενίκευση του πρίσματος που ο κάθε αναγνώστης έχει επιλέξει να χρησιμοποιεί για να «φιλτράρει» την πραγματικότητα ώστε να δημιουργεί τη δική του προσωπική αλήθεια –και αυτό η κάθε εφημερίδα το κάνει με επιτυχία.

Η ανωτέρω λειτουργία των εφημερίδων μπορεί να πραγματοποιηθεί εξαιρετικά εύκολα και μέσω των μερικών μόνο τετραγωνικών εκατοστών που καταλαμβάνει στο φύλλο μια γελοιογραφία. Άλλωστε, ο συνδυασμός λόγου και εικόνας καθιστά τη γελοιογραφία άκρως αποτελεσματική ως μορφή επικοινωνίας, καθώς το οπτικό ερέθισμα έγκειται σε δύο επίπεδα, το γλωσσικό και το καλλιτεχνικό.

Παρόλα αυτά, η πολιτική γελοιογραφία ως μορφή πολιτικής επικοινωνίας δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ενδελεχούς έρευνας για την εγχώρια βιβλιογραφία. Η διαπίστωση αυτή έγινε με αφορμή μία έκθεση στα National Archives στη Washington D.C. των Ηνωμένων Πολιτειών με τίτλο *Running for Office*, η οποία περιλάμβανε γελοιογραφίες του Clifford Berryman αφιερωμένες σε κάθε στάδιο της διαδικασίας διεκδίκησης μιας κρατικής θέσης. Φυσικά το αμερικανικό σύστημα (προεδρικό αντιπροσωπευτικό σύστημα) διαφέρει προγραμματικά από την ελληνική προεδρευόμενη δημοκρατία, δεν παύει όμως να συνοδεύεται από ένα σύστημα ανάδειξης προσωπικοτήτων που εν μέρει προσομοιάζει στην ελληνική περίπτωση. Όλα αυτά αποτέλεσαν την έμπνευση για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, η οποία στοχεύει στην εικονοποίηση των δύο τελευταίων εκλογικών αναμετρήσεων (2007 και 2009), στο να δείξει ότι η πολιτική γελοιογραφία, παρόλο που χαρακτηρίζεται εφήμερη, καταλήγει να αποτελεί ιστορικό τεκμήριο των γεγονότων που την ενέπνευσαν.

Εισαγωγή

Η γελοιογραφία ορίζεται ως η ζωγραφική ή πλαστική αναπαράσταση προσώπων ή πραγμάτων κωμικώς παραποιημένων που στοχεύει στην πρόκληση γέλιου.¹ Πέρα, όμως, από τον ανωτέρω άκρως ετυμολογικό ορισμό, άξιος αναφοράς είναι και ένας που κινείται εκτός των δύο συνθετικών της λέξεως, ο οποίος και την ορίζει ως *εφαρμοσμένο χιούμορ*.² Η γελοιογραφία είναι αλληλένδετη με τις γραφικές τέχνες. Για το λόγο αυτό και οι απαρχές της τοποθετούνται την περίοδο που ακολουθεί την Αναγέννηση, οπότε η τυπογραφία γνωρίζει την άνθισή της. Ήταν όμως η κατάκτηση των πολιτικών ελευθεριών και η συγκρότηση της φιλελεύθερης κοινωνίας που συνέβαλλαν στη ραγδαία ανάπτυξή της. Μέσω της πολιτικής γελοιογραφίας ασκήθηκε κριτική, αναπτύχθηκε το ελεύθερο φρόνημα, διεκδικήθηκαν περισσότερες ελευθερίες, ενώ δεν έλειψαν οι περιπτώσεις που αποτέλεσε και μέτρο δοκιμασίας του ίδιου του δημοκρατικού πολιτεύματος. Στα εν Ελλάδα, η ανάπτυξη της πολιτικής γελοιογραφίας κινείται παράλληλα με την κατίσχυση των πολιτικών θεσμών,³ καθώς ορόσημο για την ελληνική σάτιρα αποτελεί η εξομάλυνση του κοινοβουλευτισμού με την ενεργό συμμετοχή του Χαρίλαου Τρικούπη στα πολιτικά τεκταινόμενα.⁴

Η πολιτική γελοιογραφία διαφέρει από κάθε άλλη μορφή πολιτικού σχολιασμού. Φύσει συνδεδεμένη με την αίσθηση της όρασης, η γελοιογραφία έρχεται να υπερτονίσει ορισμένα φυσικά χαρακτηριστικά ή γνωρίσματα και να δώσει έμφαση σε λεπτομέρειες ώστε να τονιστεί μία κατάσταση. Μερικές πινελιές αρκούν για να προδιαγράψουν το μέλλον, για να διακωμωδήσουν καταστάσεις του παρελθόντος, για να υπονοήσουν κρυφά κίνητρα. Και όλα αυτά με τόσο επιδέξιο τρόπο που είναι

¹ Πάπυρος, *Δίτομον Επιτραπέζιον Εγκυκλοπαιδικόν και Γλωσσικόν Λεξικόν*, χ.ε., Αθήναι, 1965, στήλη 2150.

² Δημήτρης Σαπρανίδης, *Ιστορία της Ελληνικής Γελοιογραφίας, β' τόμος, 1974-2004*, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2006, σελ 54.

³ Κ. Σβολόπουλος, «Σατιρικό Σχόλιο και Δημοκρατία» στο Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τσοπίτα, *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας με την Πένα του Γελοιογράφου, ο Φωκίων Δημητριάδης Σατιρίζει τον Ευάγγελο Αβέρωφ, Υπουργό Εξωτερικών, 1956-1963*, εκδόσεις Πέργαμος, Αθήνα, 2000, σελ 15.

⁴ Λίνα Λούβη, *Περιγέλωτος Βασίλειον, οι Σατιρικές Εφημερίδες και το Εθνικό Ζήτημα (1875-1886)*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2002, σελ 18.

αδύνατον να επιτευχθεί στο γραπτό ή προφορικό λόγο. Το αποτέλεσμα αποτελεί μία μοναδική ιστορική αποτύπωση των γεγονότων με διπλή λειτουργία, ψυχαγωγική και ταυτόχρονα οξυδερκή.⁵

Εστίαση πραγματοποιείται σε στοιχεία που φανερώνουν το γελοίο της προσωπικότητας ενός ατόμου, το οποίο υποβιβάζεται μέσω του έργου του γελοιογράφου. Πιο συγκεκριμένα, είτε δίδεται έμφαση σε ένα κωμικό στοιχείο, το οποίο εκ πρώτης όψεως δεν είναι τόσο εμφανές, είτε μεγαλοποιείται ένα μη κωμικό στοιχείο, το οποίο τελικά καθίσταται κωμικό.⁶ Άλλωστε, το γέλιο, σύμφωνα με τον Bergson, τιμωρεί ορισμένα ελαττώματα, όπως η αρρώστια τιμωρεί ορισμένες υπερβολές.⁷ Τα βασικότερα εργαλεία του πολιτικού γελοιογράφου είναι η προσωποποίηση και η συμβολική παράσταση. Κάνοντας χρήση αυτών των δύο, σε μία αναγνωρίσιμη μορφή ή φιγούρα αποδίδεται μία ιδιαίτερη έννοια. Σε κάθε περίπτωση, η πρόκληση του γέλιου αποτελεί τη βασική επιδίωξη του γελοιογράφου, καθώς το χιούμορ δεν είναι παρά η βασική προϋπόθεση για την επιτυχή διάδοση της γελοιογραφίας. Ενδείξεις μιας επιτυχημένης γελοιογραφίας είναι η πρόκληση γέλιου ή έστω ευθυμίας.

Η γελοιογραφία, σύμφωνα με τον Παπαδανιήλ, είναι η πιο λιτή και ταυτόχρονα γλαφυρή μορφή δημοσιογραφικού λόγου, και αυτό γιατί ένα απλό σκίτσο αρκεί για να αντικαταστήσει ένα εκτενές ρεπορτάζ ή άρθρο, ενώ ταυτόχρονα σχολιάζει επίκαιρα πρόσωπα, καταστάσεις και γεγονότα.⁸ Σε κάθε περίπτωση, η κριτική που ασκείται μέσω του έργου του γελοιογράφου δεν αποτελεί αποκλειστικά δική του άποψη, αλλά απηχεί τις περισσότερες φορές ένα δημόσιο αίσθημα.⁹ Η πολιτική γελοιογραφία, ως έκφανση του ελεύθερου λόγου, κάνει χρήση γλωσσικών συνειρμών, διανοητικών παιχνιδιών, εικαστικών εφευρημάτων προκειμένου να διεγείρει τόσο το ανθρώπινο

⁵ Jessie Kratz & Martha Grove, *Running for Office, Candidates, Campaigns and the Cartoons of Clifford Berryman*, εκδόσεις The Foundation of the National Archives, Washington, DC, 2008, σελ 1.

⁶ Αρίσταρχος Παπαδανιήλ, *Ελληνική Πολιτική Γελοιογραφία, Η Σοβαρή Πλευρά μιας Αστείας Τέχνης*, εκδόσεις Syllipsis, β' έκδοση, Χολαργός, 2006, σελ 49-51.

⁷ Henri Bergson, *Το Γέλιο*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1998, σελ 75.

⁸ Πρόλογος του Δημήτρη Ζαννίδη, στο Αρίσταρχος Παπαδανιήλ, *ό.π.*, σελ 23.

⁹ *Στο ίδιο*, σελ 25.

Ο γελοιογράφος φτάνει τόσο κοντά στην πραγματικότητα όσο επιθυμεί –χωρίς ποτέ να την αγγίζει, γιατί τότε θα έχανα την ίδια του την ιδιότητα. Αν η παράμετρος του γελοίου απουσίαζε από το έργο του, τότε θα επρόκειτο για ένα απλό σκίτσο –σκαϊό αντίτυπο της πραγματικότητας και στερούμενο κάθε ενδιαφέροντος.¹⁰

¹⁰ Jessie Kratz & Martha Grove, *ό.π.*, σελ 6.

θυμικό όσο και στο λογισμό.¹¹ Στο έργο του γελοιογράφου αποτυπώνεται ένα επίκαιρο συμβάν με προγραμματικά σύντομη διάρκεια, ενώ σπάνια επιδιώκεται η αποτύπωση της τελικής έκβασης ή μια σφαιρική αποτίμηση. Παρόλα αυτά στις γελοιογραφίες ενυπάρχουν προβληματισμοί και ερωτήματα σχετικά με τα πολιτικά δρώμενα, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν δείκτες της στάσης της κοινής γνώμης.¹²

Ένα δημοκρατικό πολίτευμα, φύσει ανεκτικό στην κριτική, αποτελεί το κατάλληλο περιβάλλον για την ευδοκίμηση της γελοιογραφίας, η οποία προγραμματικά και καταστατικά φροντίζει να διακωμωδήσει, να σατιρίσει ένα πρόσωπο ή μία κατάσταση. Χωρίς την ελευθεροτυπία που δύναται να εξασφαλίσει η δημοκρατία, το κοινωνικό φαινόμενο της πολιτικής γελοιογραφίας δεν μπορεί να υπάρξει.¹³

Οι γελοιογραφίες που περιλαμβάνει η έρευνα δημοσιεύθηκαν στον ημερήσιο τύπο από την επομένη της προκήρυξης των εκλογών έως και μία εβδομάδα μετά την εκλογή προέδρου. Πιο αναλυτικά, για το 2007, η χρονική περίοδος στην οποία εστιάζεται το ενδιαφέρον είναι από τη 18^η Αυγούστου έως την 18^η Νοεμβρίου, ενώ για το 2009, από τις 3 Σεπτεμβρίου έως τις 6 Δεκεμβρίου. Στα χρονικά αυτά διαστήματα η χώρα διένυε προεκλογική περίοδο, επομένως, προγραμματικά η πλειοψηφία των πολιτικών γελοιογραφιών που είδαν το φως της δημοσιότητας περιστρέφονταν γύρω από τις εκλογές. Άλλωστε, οι εκλογές βρίσκονται στο πυρήνα του δημοκρατικού πολιτεύματος, και αυτές με τη σειρά τους καταστατικά περιστρέφονται γύρω από τους ψηφοφόρους. Οι υποψήφιοι προσπαθούν να τους κερδίσουν, οι πολιτικές καμπάνιες προσαρμόζονται στις απαιτήσεις τους, τα πολιτικά κόμματα επιδιώκουν να τους κινητοποιήσουν και οι δημοκρατικές κυβερνήσεις οφείλουν να τους υπηρετούν.¹⁴ Αλλά εν αρχή είναι οι εκλογές. Σκοπός ήταν η κατανόηση της περιόδου πριν και μετά τις εκλογικές αναμετρήσεις του Σεπτεμβρίου του 2007 και του Οκτωβρίου του 2009, σκοπός όμως που ευελπιστεί να υλοποιηθεί με ένα πιο πρωτότυπο τρόπο, μέσα δηλαδή από την εικονοποίηση που προσφέρει ο γελοιογραφικός σχολιασμός.

¹¹ Κ. Σβολόπουλος, *ό.π.*, σελ 15-7.

¹² Στο ίδιο, σελ 17.

¹³ Αρίσταρχος Παπαδανιήλ, *ό.π.*, σελ 39.

¹⁴ Jessie Kratz & Martha Grove, *ό.π.*, σελ 65.

Θεωρητικό Πλαίσιο

Άπαξ και το σύστημα της άμεσης δημοκρατίας στις σύγχρονες κοινωνίες είναι φύσει ανεφάρμοστο, κάθε σύγχρονο αντιπροσωπευτικό σύστημα καταστατικά διέπεται από πλήθος πολιτικών διαδικασιών. Η πολιτική διαδικασία ορίζεται από τον Α-Ι. Δ. Μετάξα ως «το σύνολο των διαδράσεων που παράγονται στο εσωτερικό του πολιτικού συστήματος καθώς και εκείνων που αναπτύσσονται ανάμεσα σ' αυτό και το κοινωνικό περιβάλλον». ¹⁵ Η διάδραση ουσιαστικά περιλαμβάνει τη διαλεκτική σχέση αιτημάτων – απαντήσεων. Καίριας σημασία ρόλο στη διάδραση αυτή διαδραματίζει η πολιτική επικοινωνία, η οποία ορίζεται ως «η πληροφοριακή διαδικασία η οποία διατρέχει το πολιτικό σύστημα και σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με την πολιτική δύναμη και την κοινωνική διανομή της». ¹⁶ Πρόκειται για την ακούσια ή εκούσια μεταβίβαση και παραγωγή μηνυμάτων αναφερόμενων στην πολιτική εξουσία και τα οποία ασκούν επιρροή σε ατομικές πολιτικές απόψεις, συμπεριφορές και στάσεις τόσο σε τοπική όσο και σε εθνική κλίμακα. ¹⁷

Η πολιτική επικοινωνία ως μέρος της πολιτικής ψυχολογίας ερευνά τους διάφορους διαύλους, όπως την τηλεόραση, το ραδιόφωνο και τις εφημερίδες, μέσω των οποίων εκφράζονται και μεταφέρονται αιτήματα και απαντήσεις ως πολιτικά μηνύματα. Πυρήνας της πολιτικής επικοινωνίας αποτελεί το κύκλωμα:

πηγή – μήνυμα – ακροατήριο – ανατροφοδότηση

η ερμηνεία του οποίου τις περισσότερες φορές πραγματοποιείται αφού ληφθούν υπόψη και ορισμένοι εξωτερικοί παράγοντες (ιστορία, πολιτισμός, τεχνολογία, οικολογία, οικονομία), οι οποίοι σύνηθες είναι να επιδρούν στη διακίνηση της πολιτικής πληροφορίας. ¹⁸

¹⁵ Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Πολιτική Επιστήμη Ι, Σύγχρονοι Κλάδοι και Περιεχόμενο, Εισαγωγική Θεώρηση*, δέκατη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1979, σελ 14.

¹⁶ Στο ίδιο, σελ 13-4.

¹⁷ Νίκος Δεμερτζής, *Πολιτική Επικοινωνία, Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σελ 75.

¹⁸ Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Πολιτική Επιστήμη Ι, ό.π.*, σελ 22-3.

Η δομή της επικοινωνίας, επομένως, σκιαγραφείται ως εξής:

- Πηγή της πληροφορίας ή του μηνύματος
- Μήνυμα
- Δίαυλος
- Ακροατήριο
- Πληροφοριακή ανατροφοδότηση.¹⁹

Οι κυριότεροι δίαυλοι πολιτικής επικοινωνίας είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, δηλαδή η τηλεόραση, το ραδιόφωνο και οι εφημερίδες. Όμως, ενώ τα δύο πρώτα απευθύνονται σε ένα ευρύτερο ακροατήριο, οι εφημερίδες απευθύνονται σε αναγνώστες με λίγο πολύ αποκρυσταλλωμένη ιδεολογική τοποθέτηση. Η επιλογή εφημερίδας είναι συνάρτηση κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών διαφοροποιήσεων, καθώς ο αναγνώστης μέσω της εφημερίδας δεν επιδιώκει μόνο την ενημέρωση αλλά και μία «πολιτική αναμονή».²⁰ Οι θεσμοί που έχουν αναλάβει την προώθηση των αιτημάτων προς τα κέντρα των αποφάσεων είναι τα πολιτικά κόμματα και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ιδιαίτερα τα τελευταία επιτελούν λειτουργία πληροφοριακού διαύλου συμμετοχής και επηρεασμού. Πιο συγκεκριμένα, οι εφημερίδες, παρόλο που έχουν δυνατότητα έντονης διαφοροποίησης, τελικά δεσμεύονται από τις κοινωνικές αξίες, συμβάλλοντας στην άρθρωση διαφορετικών συμφερόντων.²¹

Η πολιτική επικοινωνία αλληλοεμπλέκεται πολλές φορές και με ορισμένους πολιτιστικούς διαύλους. Άλλωστε εν γένει η τέχνη, φύσει ή θέσει, συνδυάζεται με το πολιτικό. Πιο συγκεκριμένα η τέχνη δύναται να χρησιμοποιηθεί:

- Εξ υποκειμένου, όταν δηλαδή η ίδια η εξουσία επιδιώκει τη δημιουργία της, αποσκοπώντας στη νομιμοποίησή της.
- Ad initio, όταν ο ίδιος ο δημιουργός επιδιώκει την πολιτική του έκφραση μέσω του έργου του και

¹⁹ Στο ίδιο, σελ 17.

²⁰ Στο ίδιο, σελ 28-33.

²¹ Στο ίδιο, σελ 30-1.

- Εξ αντικειμένου, όταν το έργο αντιμετωπίζεται ως πολιτικός λόγος από τους αποδέκτες του, χωρίς να υπάρχει τέτοια πρόθεση από το δημιουργό ή την εξουσία.

Η εξ αντικειμένου χρήση της εξουσίας, επομένως, λειτουργεί επικουρικά, σε περίπτωση δηλαδή απουσίας των άλλων δύο ειδών, και κατ' επέκταση πιο σπάνια.²²

Όταν, όμως, γίνεται λόγος για πολιτική επικοινωνία, δεν μπορεί παρά να γίνει αναφορά στη θεμελιώδη έννοια του στυλ. Το στυλ χαρακτηρίζει εν γένει την επικοινωνία, σε κάθε της μορφή, όμως η σημασία του εντείνεται όταν εμπλέκεται και ο παράγων εξουσία. Σύμφωνα με τον Α-Ι. Δ. Μεταξά, το στυλ μπορεί να είναι οτιδήποτε («...ένα αντικείμενο, μια εικόνα, ένα πρόσωπο, μια φωνή, μια ...σιγή, μια κίνηση, ένας τόνος...») αρκεί να τα καθιστά αισθητικά ξεχωριστά. Το στυλ οριοθετεί, εξαιρεί και εξαίρει.²³ Παρόλο που το στυλ μπορεί να είναι οτιδήποτε, έχει μία και μοναδική προϋπόθεση: την έκφραση. Στυλ δίχως κοινωνική εξωτερική εκδήλωση είναι αδύνατον να υπάρξει και αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί με τρεις τρόπους:

- Με τη φυσική ομιλία, δηλαδή τόσο ο προφερόμενος εκ του στόματος λόγος όσο η γλώσσα του σώματος. Εντός αυτών, έγκειται η σιωπή και η ακινησία αντίστοιχα.
- Με τη γραφή, η οποία δεν είναι παρά η επεκτατική αποτύπωση της φυσικής ομιλίας και περιλαμβάνει το γραπτό λόγο και τις εικόνες, οι οποίες όμως άπαξ και εξωτερικευθούν αποκτούν μία απρόσωπη ανεξαρτησία, καθώς η σκέψη που εκφράστηκε καθίσταται ελεύθερη και αποκτά την αυτονομία της. Ιδιαίτερα μάλιστα αν οι σκέψεις αυτές έχουν συνδεθεί με κάποιο υλικό φορέα, αποκτούν μία υπόσταση εκτεινόμενη πέρα από τη ζωή των ανθρώπων που τις δημιούργησαν.
- Τέλος, με τις διαπλοκές, δηλαδή το συνδυασμό επεκτατικών αποτυπώσεων. Η διαπλοκή είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς μέρος των αποτυπώσεων μπορεί να είναι σχετικά αφανές, αφήνοντας μία αίσθηση μόνο.²⁴

²² Α-Ι. Δ. Μεταξά, *Η υφαντική των μορφών, Από την πολιτική ομιλία του κλασικισμού*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2003, σελ 35-6.

²³ Α-Ι. Δ. Μεταξά, *Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο, δεκατέσσερα μαθήματα για το στυλ*, τρίτη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2001, σελ 53.

²⁴ Στο ίδιο, σελ 99-105.

Η επικοινωνιακή πραγματικότητα όμως δε συγκροτείται μόνο από φυσικές ομιλίες ή αποκλειστικά από αποτυπώσεις ή διαπλοκές. Τα τρία είδη στην επικοινωνία χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα και το αποτέλεσμα είναι η συνέκφραση, η χρήση δηλαδή περισσότερων τρόπων έκφρασης και δυνατοτήτων που απορρέουν από τους τρόπους αυτούς.²⁵

Από τη στιγμή επομένως που μία σκέψη εξωτερικευθεί καθίσταται προσιτό στις αισθήσεις των κοινωνιών. Αναλόγως ποιες και πόσες αισθήσεις κινητοποιούνται, το στυλ διακρίνεται σε μονοαισθησιακό και συναισθησιακό, όπου το πρώτο είναι η φυσιολογική λειτουργία μιας μόνο αίσθησης, ενώ το δεύτερο περισσότερων. Αναμφισβήτητα βασική της επικοινωνίας αίσθηση είναι η όραση, καθώς οι άνθρωποι έχουν την τάση να κρίνουν βασιζόμενοι με αυτή.²⁶ Η εικόνα φαίνεται να συνδυάζεται με μία φυσική δυνατότητα δημαγωγής, η οποία τη συνοδεύει πάντα ακόμη και όταν αυτό δεν ισχύει, είτε γιατί αυτό είναι ανεφάρμοστο είτε γιατί δεν υπάρχει η διάθεση δημαγωγίας.²⁷ Σε κάθε περίπτωση, η προαναφερθείσα διάκριση συνδυάζεται με τη συμμετοχική συμπλήρωση του αποδέκτη του μηνύματος. Πιο αναλυτικά, η μονοαισθησιακή πρόσληψη συνδυάζεται με κλειστά μηνύματα, τα οποία βρίσκονται ουσιαστικά εκτός του ελέγχου του αποδέκτη και τα οποία ακόμη και μετά την επαφή με τους κοινωνούς παραμένουν ανέπαφα και ακέραια. Τα κλειστά μηνύματα δε χρήζουν φανταστικής ερμηνείας, η οποία είναι εκ φύσεως συναισθησιακή.²⁸

Εκτός από την ανωτέρω, το στυλ διακρίνεται περαιτέρω σε:

- Απεικονιστικό, δηλαδή η όσο το δυνατόν ακριβέστερη αναπαράσταση της πραγματικότητας. Μέσω της «αντιγραφής» αφήνει της αίσθηση της αντικειμενικότητας και κατ' επέκταση είναι περισσότερο πειστική.

²⁵ Στο ίδιο, σελ 109.

²⁶ Η πρωτοκαθεδρία της όρασης αναφορικά με την επικοινωνία εντοπίζεται ακόμη και στο έργο του Machiavelli. («Και οι άνθρωποι γενικά κρίνουν περισσότερο με τα μάτια παρά με το μυαλό· γιατί μπορεί να βλέπει ο καθένας αλλά καταλαβαίνουν λίγοι.» -Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας*, εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα, 1996, σελ 116).

²⁷ Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο, ό.π.*, σελ 121-4.

²⁸ Στο ίδιο, σελ 133-4.

- Παραλλακτικό, δηλαδή η πραγματικότητα αναδημιουργείται μεν, αλλά η εκφραστική της αποτύπωση δεν ταυτίζεται με το πρωτότυπο. Πρόκειται ουσιαστικά για εξωτερίκευση μιας πρόθεσης του δημιουργού, η οποία υποβοηθά τον αποδέκτη να σκεφτεί και αυτός κατά τον ίδιο τρόπο.
- Τέλος, ανεικονιστικό, όπου η απεικόνιση δεν φαίνεται να έχει κάποια σχέση με την εξωτερική πραγματικότητα. Η ιδιαιτερότητα του ανεικονιστικού στυλ είναι ότι δε δύναται να υπάρξει έλεγχος αυτού που απεικονίζεται καθώς η πραγματικότητα έχει παραχωρήσει τη θέση της στη φαντασία, η οποία καλείται να ερμηνεύσει μία πρόταση που φαινομενικά δεν δείχνει με τί αντιστοιχεί.²⁹

Τέλος, το στυλ διακρίνεται σε πλήρες και ελλειπτικό. Το πρώτο συνδυάζεται με την ευκολία πρόσληψης και κατανόησης. Όμως όταν ο βαθμός ευκολίας είναι πολύ μεγάλος, τότε το όποιο στυλ έχει ουσιαστικά απολεσθεί.³⁰ Αναμφισβήτητα, όταν τα ο στυλ χρησιμοποιείται ως αισθητική επιλογή έχει σκοπό να προσδώσει στο μήνυμα διείδυση και αποδοτικότητα. Αποτέλεσμα είναι η ευρύτερη διάδοση αλλά και η πειστικότητα ανεξαρτήτως του περιεχομένου του.³¹

Η επικοινωνιακή λειτουργία του στυλ χρησιμοποιείται κατά κόρον από τους γελοιογράφους. Κάθε πιθανός συνδυασμός από τους ανωτέρω ενυπάρχει στις γελοιογραφίες προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός τους, δηλαδή η σάτιρα της εξουσίας –νομιμοποιημένης και μη. Το μόνο επομένως που είναι αναμφισβήτητο σχετικά με την πολιτική γελοιογραφία είναι η *ad initio* χρήση, καθώς ελάχιστες –έως ανύπαρκτες– είναι οι περιπτώσεις που ο ίδιος ο γελοιογράφος δεν είναι αυτός που εκφράζεται πολιτικά μέσω του σκίτσου του, έστω κι αν αυτό γίνεται κατά παραγγελία.³² Άλλωστε, η γελοιογραφία ως μορφή αναπαράστασης επιτελεί μία φαντασιακή αντιστροφή στηριζόμενη σε μια θεσμοποιημένη πρωτογενή ταύτιση,

²⁹ Στο ίδιο, σελ 139-64.

³⁰ Στο ίδιο, σελ 226-7.

³¹ Στο ίδιο, σελ 286.

³² Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Η υφανταγή των μορφών, ό.π.*, σελ 35-6.

προϋπόθεση κάθε σχέσης επικοινωνίας. Ο αποδέκτης κάθε αναπαράστασης ουσιαστικά καλείται να καταλάβει τη θέση του πομπού.³³ Ιδιαίτερα για την περίπτωση της γελοιογραφίας, η θέση του γελοιογράφου έχει αποκρυσταλλωθεί και η στάση του γίνεται εύκολα αντιληπτή από τον αποδέκτη.³⁴

Η πολιτική γελοιογραφία, επομένως, ως πολιτική πληροφορία κυκλοφορεί και μεταβιβάζεται μέσω κυρίως του ημερήσιου τύπου, χωρίς να αποκλείονται περιπτώσεις ηλεκτρονικής διακίνησης, κατά κύριο λόγο μέσω των blogs. Ανεξαρτήτως, όμως, του τρόπου κοινωνικοποίησής της, ο ρόλος που διαδραματίζει είναι ιδιαίτερα σημαντικός, εντός των συνθηκών δημόσιας και αμφίδρομης πολιτικής επικοινωνίας.

³³ Κύρκος Δοξιάδης, *Εθνικισμός Ιδεολογία Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα, 1995, σελ 80.

³⁴ Στο ίδιο, σελ 81.

Πολιτικό Πλαίσιο

Η νίκη της Νέας Δημοκρατίας στις εκλογές του Μαρτίου του 2004 χαρακτηρίζεται από τους περισσότερους ως αναμενόμενη, καθώς η οριακή ήττα της ΝΔ του Κώστα Καραμανλή το 2000 με τη μικρότερη διαφορά που έχει καταγραφεί μετά το 1974 μεταξύ πρώτου και δεύτερου κόμματος –μόλις 1,1%,³⁵ υποδήλωνε ότι η τετραετία 2000-4 θα ήταν και η τελευταία των δύο και πλέον δεκαετιών διακυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Ανάχωμα στη μείωση της εκλογικής βάσης του μέχρι τότε κυβερνώντος κόμματος επιχειρήθηκε να δοθεί μέσω της αλλαγής στην ηγεσία. Όμως, ο τρόπος με τον οποίο αυτή συντελέστηκε δεν ήταν ο πλέον κατάλληλος. Η αίσθηση του «δαχτυλιδιού» υπήρξε διάχυτη και δεν ανετράπη ούτε ύστερα από τη στήριξη ενός και πλέον εκατομμυρίου μελών και φίλων του κόμματος στο πρόσωπο του Γιώργου Παπανδρέου. Η επιδιωκόμενη νομιμοποίηση μέσω των εσωκομματικών διαδικασιών, άλλωστε, δύσκολα θα επιτυγχάνετο άπαξ και ο Παπανδρέου αποτελούσε το μοναδικό υποψήφιο για την αρχηγία. Το γεγονός αυτό συνδυαζόμενο με την ανεπαρκή παρουσία του στο debate, που ακολούθησε την εκλογή του, δημιούργησε τη διάχυτη αίσθηση ότι το αποτέλεσμα των εκλογών είχε ήδη κριθεί.

Ως πρακτική πολιτικής επικοινωνίας, η τηλεμαχία των πολιτικών αρχηγών, σύμφωνα με τον Βασίλη Βαμβακά, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, πρωτοστατεί στην κομματική προεκλογική προπαγάνδα.³⁶ Παρόλο που αποτελεί ένα περισσότερο μιντιακό γεγονός περιβεβλημένο το χαρακτηρισμό του εκσυγχρονισμού της πολιτικής αντιπαράθεσης, επιτελεί ρόλο σταθερής παραμέτρου του πολιτικού λόγου και της κομματικής οργάνωσης.³⁷ Αξιοσημείωτο είναι ότι στην τηλεμαχία δεν έχει τόση σημασία το τι λέγεται, αλλά το πώς αναλύεται αυτό στη συνέχεια. Σε κάθε debate επιβεβαιώνεται το αναμενόμενο, αναπτύσσεται το παρελθόν, ανακηρύσσεται ο νικητής και αναζητούνται νέες προσωπικότητες.³⁸ Στην τηλεμαχία του 2004, νικητής ήταν

³⁵ Γιάννης Τσίρμπας, *Είκοσι Οκτώ Ημέρες, Εκλογές, Πολιτική Διαφήμιση και Ειδησεογραφία, Μια Ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου της Πολιτικής Επικοινωνίας στην Ελλάδα*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2007, σελ 32.

³⁶ Βασίλης Βαμβακάς, *Εκλογές και Επικοινωνία στη Μεταπολίτευση, Πολιτικότητα και Θέαμα*, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2006, σελ 146.

³⁷ Στο ίδιο, σελ 75.

³⁸ Στο ίδιο, σελ 221.

αναμφισβήτητα ο Κώστας Καραμανλής, ο οποίος είχε τον αέρα του φαβορί, επιβεβαιώνοντας το αναμενόμενο, ότι δηλαδή το τέλος των ευνοϊκών εκλογικών αποτελεσμάτων για το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είχε φτάσει. Ο Γιώργος Παπανδρέου, χωρίς την ουσιαστική νομιμοποίηση, και φέροντας το βάρος μιας φθαρμένης λόγω των ετών κυβέρνησης, δεν στάθηκε στο ύψος των περιστάσεων και άφησε στον τηλεθεατή την αίσθηση του ανεπαρκούς, αίσθηση που ενισχύθηκε τις επόμενες μέρες από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Το γεγονός αυτό πιθανόν να είναι απόρροια του ότι η τηλεόραση ως ψυχρό επικοινωνιακό μέσο επιτρέπει τη συμπληρωματική συμμετοχή και ενθαρρύνει την κριτική του εκτίμηση.³⁹

Το ψυχρό επικοινωνιακό μέσο της τηλεόρασης ευνόησε ιδιαίτερα τον Κώστα Καραμανλή, καθώς η διευρυμένη πολιτική γλώσσα της οποίας έκανε χρήση τον έκανε να φαντάζει πολύ πιο οικείο στα μάτια των ψηφοφόρων. Ο αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας αποτέλεσε την περίτρανη απόδειξη ότι η πολιτική γλώσσα είναι πλέον λόγος και εικόνα, λέξεις και κινήσεις, κοινωνικές και σωματικές δραστηριότητες ταυτόχρονα. Με τη συμπεριφορά και τη στάση του ενέπνευσε το συναίσθημα της οικειότητας στην πλειοψηφία του εκλογικού σώματος. Όπως, μάλιστα, υποστηρίζει ο Σενέτ στο έργο του «Η τυραννία της οικειότητας», η επικράτησή της ισοδυναμεί με την πρόταξη του ιδιωτικού και του προσωπικού στοιχείου σε κάθε σχέση, γεγονός που μολύνει και καταστρέφει το δημόσιο χώρο. Η οικειότητα δεν θα πρέπει να συγχέεται με τη συνήθεια ή την ομοιότητα, αλλά αποτελεί μία αίσθηση αμοιβαίας προσαρμογής με τον άλλο. Οικείος δεν είναι ο αδερφός ή ο φίλος, αλλά ο καταστατικά ξένος που μάς εκπλήσσει καθώς φέρει κάποιο δικό μας στοιχείο. Η οικειότητα, επομένως, δεν είναι παρά ένας μηχανισμός εξοικονόμησης της ταύτισης και ταυτόχρονης διατήρησης της απόστασης.⁴⁰ Η απόλυτη διάκριση ιδιωτικού – δημοσίου έχει αντικατασταθεί από ένα υβρίδιο. Η οικειότητα εγκαθίσταται μεταξύ των δύο σφαιρών και τις αποδομεί. Ένα συναίσθημα, όπως η οικειότητα, της ιδιωτικής σφαίρας έχει μετατραπεί σε πολιτικό συναίσθημα που υπονομεύει την ολιστική πολιτική ταυτότητα του παρελθόντος, που

³⁹ Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Πολιτική Επικοινωνία*, δέκατη έκτη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001, σελ 65.

⁴⁰ Παναγής Παναγιωτόπουλος, «Οικειότητα και Εξατομίκευση, Υφολογικές και Συναισθηματικές Διαστάσεις της Πολιτικής Γλώσσας», στο Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Πρακτικά του συνεδρίου Χρήσεις της Γλώσσας*, Αθήνα, 2005, σελ 288-96.

με συνεκτικό τρόπο καθόριζε τις ιδέες, τις σκέψεις, το λόγο, τη δράση και την ψήφο. Μέσω της οικειότητας εξασφαλίζεται η προσωπική αναγνώριση του ηγέτη και όχι η ταύτιση με αυτόν. Γεγονός που δημιουργεί χαλαρές πολιτικές ταυτότητες. Σε κάθε περίπτωση η γνώση των ψηφοφόρων γύρω από τους ηγέτες δεν είναι βαθιά και ουσιαστική. Αντίθετα, παραμένει επιφανειακή, περιοριζόμενη στα σημεία, στα σύμβολα ως ενδεικτικά των πολιτικών διαφορών και αποκλίσεων.⁴¹

Ήταν το συναίσθημα της οικειότητας που συνέβαλλε στην τόσο μεγάλη αποδοχή και πολιτική νομιμοποίηση του Κώστα Καραμανλή ως πολιτικού προσώπου. Και την οικειότητα αυτή κατόρθωσε να την καλλιεργήσει και να την εξελίξει ώστε να τη διατηρήσει έως ουσιαστικά το 2008.

Επανερχόμενοι στην επαύριον των εκλογών του 2004, η ήττα τελικά του μέχρι τότε κυβερνώντος κόμματος χρεώθηκε στο ίδιο το ΠΑ.ΣΟ.Κ και όχι ουσιαστικά στο Γιώργο Παπανδρέου, καθώς ο ίδιος είχε αναλάβει μόλις δύο μήνες πριν την εκλογική αναμέτρηση τα ινία της παράταξης. Από τη θέση πια της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κλήθηκε να ανασυγκροτηθεί, κυρίως με ανανέωση του ανθρώπινου δυναμικού του, προκειμένου να απεμπλακεί από την εικόνα φθοράς από τα τόσα χρόνια διακυβέρνησης. Ενώ, όμως, υπό ομαλές συνθήκες, θα είχε το χρόνο να το πράξει αυτό εντός της τετραετίας, καθώς η θητεία της κυβέρνησης του Κώστα Καραμανλή θα ολοκληρωνόταν στις αρχές Μαρτίου του 2008, ο πρωθυπουργός στις 17 Αυγούστου του 2007, επικαλούμενος την §2 του άρθρου 41 του ελληνικού Συντάγματος⁴² ζήτησε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Κάρολο Παπούλια, τη διάλυση της Βουλής και τη διεξαγωγή πρόωρων εκλογών. Ο Πρωθυπουργός παρουσίασε ως εθνικά ζητήματα εξαιρετικής σημασίας, η αντιμετώπιση των οποίων χρήζει νωπής λαϊκής εντολής, τις μεταρρυθμίσεις στην παιδεία και την οικονομία, καθώς και την κατάρτιση του προϋπολογισμού για το 2008.⁴³ Οι εκλογές προσδιορίστηκαν για την 16^η Σεπτεμβρίου, γεγονός που αυτομάτως μεταφραζόταν σε

⁴¹ Στο ίδιο, σελ 299-303.

⁴² «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διαλύει τη Βουλή με πρόταση της Κυβέρνησης που έχει λάβει ψήφο εμπιστοσύνης, για ανανέωση της λαϊκής εντολής προκειμένου να αντιμετωπιστεί εθνικό θέμα εξαιρετικής σημασίας.» (Γ. Παπαδημητρίου, Γ. Σωτηρέλης (επιμ.), *Το Σύνταγμα της Ελλάδας*, τρίτη έκδοση, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2001, σελ 52).

⁴³ *Τα Νέα Σαββατοκύριακο*, 18-9 Αυγούστου 2007, σελ 8.

μια άκρως περιορισμένη προεκλογική περίοδο, τόσο εξαιτίας του νομικού πλαισίου⁴⁴ όσο και εξαιτίας του καλοκαιριού.

Καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, η εκλογική πολιτική των δύο κομμάτων εξουσίας καθορίστηκε από δύο κύριους θεματικούς άξονες:

- Τη διατύπωση ιδεολογικών αρχών, δηλαδή η κεντρική πολιτική πρόταση για την προοπτική της κοινωνίας και
- Τις προτάσεις για τη διαχείριση και τη διεύθυνση του κράτους.

Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επέλεξε να δώσει σημασία στη διαχειριστική αντιπαράθεση, θέτοντας τους ιδεολογικούς όρους της κομματικής διαμάχης σε δεύτερη μοίρα. Η επιλογή να διεκδικήσει το μεσαίο χώρο, ο οποίος και ενδιαφέρεται κυρίως για την εφαρμοσμένη πολιτική, είχε ως αποτέλεσμα να απολέσει μέρος του εκλογικού σώματος, το οποίο κατευθύνθηκε προς το ΣΥ.ΡΙΖ.Α και το Κ.Κ.Ε., τα οποία κέρδισαν τη διαμάχη στο επίπεδο του οράματος και των προτάσεων για την κοινωνική οργάνωση. Στην ίδια παγίδα έπεσε και η Νέα Δημοκρατία, η οποία κέρδισε μεν το χώρο της διαχείρισης έχασε όμως από το ΛΑ.Ο.Σ. μέρος του χώρου των ιδεών.⁴⁵ Γεγονός είναι ότι μεταξύ της Νέας Δημοκρατίας και του ΛΑ.Ο.Σ. υπάρχει μία σημαντική κομματική εγγύτητα. Οι μετακινήσεις ψηφοφόρων είναι σύνηθες φαινόμενο, όμως χαρακτηρίζονται από χαλαρούς δεσμούς με το κόμμα που τελικά θα επιλέξουν, ενώ κύριος παράγοντας της ψήφου είναι η εκλογική συγκυρία. Αναμφισβήτητο το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων που μετακινήθηκαν από τη Νέα Δημοκρατία στο ΛΑ.Ο.Σ. είχε σκοπό την αποδοκιμασία της κυβέρνησης.⁴⁶

⁴⁴ Από τη διάλυση της Βουλής έως τη διεξαγωγή των εκλογών δεν πρέπει να μεσολαβεί διάστημα μεγαλύτερο των 30 ημερών (Σ41§3).

⁴⁵ Θόδωρος Χατζηπαντελής, «Ο Πολιτικός Ανταγωνισμός: 1996-2007» στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 31, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, Μάιος 2008, σελ 54-5.

⁴⁶ Κώστας Ζαφειρόπουλος, «Ν.Δ. – ΛΑ.Ο.Σ.: Αλληλεξάρτηση και Ποικιλομορφία της Απήχησής τους», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 31, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, Μάιος 2008, σελ 98-9.

Από την επαύριον της προκήρυξης των εκλογών, το κυβερνών κόμμα προηγείται στις δημοσκοπήσεις, με τη διαφορά να κυμαίνεται μεταξύ 0,3% και 4%.⁴⁷ Καταληκτική ημερομηνία για τη δημοσιοποίηση των δημοσκοπήσεων βάσει του Ν.3603/2007 ήταν η 1^η Σεπτεμβρίου 2007, δηλαδή 15 μέρες προ της διεξαγωγής των εκλογών.⁴⁸ Οι δημοσκοπήσεις ήρθαν να επιβεβαιωθούν τόσο από τα exit roll όσο και από το εκλογικό αποτέλεσμα, σύμφωνα με το οποίο η Νέα Δημοκρατία επικράτησε του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για δεύτερη φορά, με ποσοστά 41,84% και 38,10% αντίστοιχα.⁴⁹ Τρίτο, ως αναμενόμενο, τερμάτισε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος με ποσοστό 8,15% -το ανώτερο μετά τη διάσπασή του το 1991, και 22 έδρες. Σαφώς ενισχυμένος ήταν και ο Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς με 5,04% και 14 έδρες,⁵⁰ ενώ ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός, λόγω της μετακίνησης ψηφοφόρων από τη Νέα Δημοκρατία επιτυγχάνει την είσοδό του στη Βουλή με 10 έδρες και ποσοστό 3,8%.⁵¹

Το ποσοστό των κομμάτων της Αριστεράς ανέρχεται σε ιστορικό μέγιστο της Μεταπολίτευσης καθώς αγγίζει το 13,2%. Πιθανόν το τόσο ευνοϊκό για την Αριστερά αποτέλεσμα να οφείλεται και στο ότι απευθύνθηκαν σε διαφορετικές ομάδες του εκλογικού σώματος. Πιο συγκεκριμένα, το Κ.Κ.Ε. παραδοσιακά περιορίστηκε σε μία διμετωπική επίθεση απέναντι στα δύο κόμματα εξουσίας και εξαπέλυσε μύδρους κατά του δικομματισμού. Οι σαφείς ταξικές αναφορές περιόρισαν τον πολιτικό του λόγο, όμως μέρος των ψηφοφόρων το επέλεξαν ως ψήφο αντίδρασης ή / και απόρριψης του συστήματος. Αντίθετα ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. με τις συνεχείς αναφορές και επικλήσεις του σε γενικά κοινωνικά αιτήματα (γενιά 700 ευρώ, παιδεία) και σε μεταύλιστικές αξίες (περιβάλλον) –ιδιαίτερα μετά τις καταστροφές λόγω των πυρκαγιών σε Πελοπόννησο και Εύβοια, σημείωσε διαταξική απήχηση και απευθύνθηκε σε μεγαλύτερο

⁴⁷ Marc για το Έθνος (30 Αυγούστου) και VPRC για την τηλεόραση του Σκάι (31 Αυγούστου) αντίστοιχα.

⁴⁸ Κώδικας Νομικού Βήματος 2007, σελ 1225

⁴⁹ <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2007/pages/index.html>

⁵⁰ Παναγιώτης Κουστένης, «ΚΚΕ – ΣΥΡΙΖΑ στο Λεκανοπέδιο: Δύο Ξένοι στην Ίδια Πόλη» στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 31, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, Μάιος 2008, σελ 100.

⁵¹ <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/v2007/pages/index.html>

ακροατήριο από ότι συνήθως, ανανεώνοντας με τον τρόπο αυτό την εκλογική του βάση.⁵²

Τα ανωτέρω αποτελέσματα μόνο αναμενόμενα δύνανται να χαρακτηριστούν. Το προβάδισμα της Νέας Δημοκρατίας ήταν δεδομένο και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αδυνατούσε να κεφαλοποιήσει προς όφελός του τα λάθη και την ανικανότητα της κυβέρνησης στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της χώρας. Ο Γιώργος Παπανδρέου έχοντας ζητήσει πολλάκις πρόωρες εκλογές οδήγησε τελικά το κόμμα του στις κάλπες χωρίς να έχει αρθρώσει πειστική εναλλακτική κυβερνητική πρόταση. Αντίθετα ο Κώστας Καραμανλής καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου απέδιδε τις ευθύνες για την κατάσταση του κρατικού μηχανισμού στις προηγούμενες κυβερνήσεις. Η επικοινωνιακή πολιτική του πέτυχε, εξασφαλίζοντας στον πρωθυπουργό μία δεύτερη θητεία – ευκαιρία.⁵³ Κατά συνέπεια, στις 17 Σεπτεμβρίου, ο αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας έχοντας εξασφαλίσει μία έστω και οριακή πλειοψηφία 152 βουλευτικών εδρών, λαμβάνει από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Η νέα κυβέρνηση ορκίζεται ενώπιον του Κάρολου Παπούλια στις 19 Σεπτεμβρίου. Μεριδα του τύπου χαρακτήρισε τη νέα κυβέρνηση ως ανασχηματισμό, χωρίς μάλιστα να πλήττονται οι βαρόνοι της παράταξης. Σε κάθε περίπτωση, οι 152 έδρες δημιουργούσαν πρόσθετο άγχος στον Κώστα Καραμανλή, ο οποίος στη δεύτερή του θητεία δεν διέθετε την ασφαλιστική δικλείδα της προηγούμενης σύνθεσης του Κοινοβουλίου, καθώς η όποια ανεξαρτητοποίηση βουλευτή της κυβερνώσας ομάδας θα μεταφραζόταν άμεσα σε κλυδωνισμό της ίδιας της κυβέρνησης.⁵⁴

Όμως, η Ρηγίλλης δεν έπαυε να έχει κερδίσει δύο συνεχόμενες εκλογικές αναμετρήσεις, και κατ' επέκταση το αίσθημα της ομόνοιας ήταν διάχυτο. Εντελώς διαφορετική εικόνα επικρατούσε στη Χαριλάου Τρικούπη, όπου το δυσμενές εκλογικό ήρθε να προστεθεί στο βιογραφικό του αρχηγού του ΠΑ.ΣΟ.Κ., γεγονός που συνδυαζόμενο με την εκλογική ήττα του 2004, τον ανάγκασε να προσφύγει στην εκλογική βάση του κόμματος προκειμένου να επιτύχει –πέραν της τυπικής– και την

⁵² Παναγιώτης Κουστένης, *ό.π.*, σελ 117.

⁵³ Τα Νέα Σαββατοκύριακο, *Αφιέρωμα: ο χάρτης των εκλογικών αναμετρήσεων από το '74 μέχρι σήμερα*, 3-4 Οκτωβρίου 2009, σελ 22.

⁵⁴ *Τα Νέα*, 20 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 6-7.

ουσιαστική νομιμοποίηση που πρέπει να περιβάλλει τον αρχηγό ενός κόμματος εξουσίας. Ο Γιώργος Παπανδρέου, το βράδυ των εκλογών δήλωσε ότι θα ζητήσει «την ανανέωση της εμπιστοσύνης της βάσης του κόμματος». Της ευκαιρίας αυτής δράχθηκε ο Ευάγγελος Βενιζέλος, ο οποίος λίγη ώρα αργότερα μετέβη στο Ζάππειο Μέγαρο προκειμένου να δηλώσει *παρών* στη διεκδίκηση της προεδρίας του κόμματος. Η κίνηση αυτή αποτέλεσε το έναυσμα για δραματικές εξελίξεις στο εσωτερικό του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Οι δύο μέχρι στιγμής υποψήφιοι συμφώνησαν σχεδόν αναίμακτα την ημερομηνία προσφυγής στη βάση του κινήματος, η οποία και προσδιορίστηκε την 11η Νοεμβρίου.⁵⁵ Τις επόμενες ημέρες έτεροι δελφίνοι παρουσιάζονταν από τα μέσα ενημέρωσης με βασικότερους τον Θεόδωρο Πάγκαλο, την Άννα Διαμαντοπούλου, τη Βάσω Παπανδρέου και τον Κώστα Σκανδαλίδη, με τον τελευταίο να δηλώνει ότι η ύπαρξη κι άλλων υποψηφίων είναι απαραίτητη για την άμβλυνση της πόλωσης.⁵⁶ Με το επιχείρημα αυτό ανακοινώνει και επίσημα την υποψηφιότητά του στην κούρσα διεκδίκησης της προεδρίας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. την 28η Σεπτεμβρίου. Την ώρα που στελέχη του κόμματος εκφράζουν τους φόβους τους για ενδεχόμενη διάσπαση, πραγματοποιούνται φιλότιμες προσπάθειες να είναι το κόμμα μάχιμο στη Βουλή.⁵⁷ Η εικόνα των πρώτων δημοσκοπήσεων που έδειχναν μάχη στήθος με στήθος άρχισε να ανατρέπεται το πρώτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου οπότε ο Γιώργος Παπανδρέου περνάει μπροστά στα γκάλοπ,⁵⁸ ενώ μετά το συνέδριο αποκτά σαφές προβάδισμα.⁵⁹ Στις 11 Νοεμβρίου 800.000 φίλοι και μέλη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. έδωσαν ψήφο εμπιστοσύνης στο Γιώργο Παπανδρέου, ο οποίος και επικράτησε με 56%. Ο Ευάγγελος Βενιζέλος έλαβε 38%, ενώ ο Κώστας Σκανδαλίδης 5,8%. Τα μέσα ενημέρωσης χαρακτηρίζουν «καθαρή» τη νίκη του Παπανδρέου, ενώ οι δηλώσεις Βενιζέλου περί δημιουργίας ρεύματος εντός της παράταξης θεωρούνται από πολλούς ως αδυναμία παραδοχής της ήττας.⁶⁰ Άλλωστε η ενότητα ήταν ο πρώτος προς επίτευξη στόχος και ακόμη και η

⁵⁵ *Τα Νέα*, 20/9/2007.

⁵⁶ *Τα Νέα*, 24/9/2007.

⁵⁷ *Τα Νέα*, 26/9/2007.

⁵⁸ *Τα Νέα*, 9/10/2007.

⁵⁹ *Τα Νέα*, 3/11/2007.

⁶⁰ *Τα Νέα*, 13/11/2007.

ιδέα του *ρεύματος* απεμπολήθηκε από τη συντριπτική πλειοψηφία των μελών του ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Την ίδια ώρα που το κόμμα της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης κλυδωνιζόταν από εσωτερικές διαμάχες, η κυβέρνηση του Κώστα Καραμανλή είχε να αντιμετωπίσει τα σκάνδαλα που έρχονταν να προστεθούν στη συλλογή αυτών της πρώτης τετραετίας. Οι κουμπάροι της ΜΕΒΓΑΛ και τα ομόλογα αποτέλεσαν απλό προοίμιο όσων θα ακολουθήσουν,⁶¹ με βασικότερο αυτό του Βατοπεδίου. Στις δημοσκοπήσεις που πραγματοποιούνται το διάστημα αυτό, το εκλογικό σώμα έχοντας ως δεδομένα ότι οι συμμετέχοντες της κυβέρνησης συμμετέχουν μαζικά σε σκάνδαλα και η αξιωματική αντιπολίτευση παραπαίει μεταξύ φθοράς και αφθαρσίας, δείχνουν την προτίμησή τους στον ΣΥ.ΡΙΖ.Α., ο οποίος σημειώνει δημοσκοπικά ποσοστά πολλαπλάσια των εκλογικών του αποδόσεων.⁶² Σε αυτό συνέβαλλε αναμφισβήτητα και η αλλαγή στην ηγεσία του κόμματος, καθώς ο Αλέκος Αλαβάνος έδωσε τα ηνία στον Αλέξη Τσίπρα.⁶³ Πολλοί, μεταξύ αυτών και ο νέος Πρόεδρος, κάνουν λόγο για «αέρα εξουσίας», καθώς τα ποσοστά έφτασαν το 18%.⁶⁴ Η εικόνα αυτή άρχισε να διαφοροποιείται σταδιακά με πτώση των ποσοστών, ενώ άλλαξε άρδην μετά τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 2008, πίσω από τα οποία κατηγορήθηκε ότι βρισκόταν εν μέρει το κόμμα. Μέσα στο 2009, η εικόνα του πολιτικού σκηνικού είχε αλλάξει πλήρως. Με την κυβέρνηση της Ν.Δ. να παραπαίει, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είχε αποκτήσει αέρα εξουσίας, και αυτό αποτυπώθηκε και στις ευρωεκλογές του Ιουνίου, όπου το κόμμα του Γιώργου Παπανδρέου επικράτησε με 36,64% έναντι 32,29% της Νέας Δημοκρατίας.⁶⁵

Μετά την επικράτηση στις ευρωεκλογές, το αίτημα του ΠΑ.ΣΟ.Κ για πρόωρη προσφυγή στην κάλπη εντάθηκε. Το γεγονός σε συνδυασμό με την εικόνα κατάρρευσης του κυβερνητικού συστήματος, συνετέλεσε ώστε στις 2 Σεπτεμβρίου ο Κώστας Καραμανλής να ανακοινώσει την πρόθεσή του για διάλυση της Βουλής και διεξαγωγή εκλογών την 4^η Οκτωβρίου, μέσα δηλαδή σε δύο μόλις χρόνια από την

⁶¹ Τα Νέα Σαββατοκύριακο, *Αφιέρωμα: ο χάρτης των εκλογικών αναμετρήσεων από το '74 μέχρι σήμερα*, 3-4 Οκτωβρίου 2009, σελ 22.

⁶² Δημοσκόπηση της GPO (Μάρτιος 2008) επιβεβαίωσε το άλμα του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. στο 15,5%.

⁶³ Τα Νέα, 4 Μαρτίου 2008, σελ 9.

⁶⁴ Δήλωση του Αλέξη Τσίπρα στο κεντρικό δελτίο ειδήσεων του MEGA στις 22/2/2008.

⁶⁵ <http://ekloges-prev.singularlogic.eu/e2009/pages/index.html>

εξασφάλιση για το κόμμα της ψήφου εμπιστοσύνης του εκλογικού σώματος. Μέσω τηλεοπτικού διαγγέλματος, ο πρωθυπουργός επικαλέστηκε ως σοβαρά εθνικά ζητήματα την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης καθώς και η στάση του ΠΑ.ΣΟ.Κ.⁶⁶ γύρω από το θέμα της εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας το Μάρτιο του 2010.⁶⁷ Με το επιχείρημα ότι η χώρα δε θα άντεχε μία εξάμηνη προεκλογική περίοδο, η οποία θα απέβαινε καταστροφική για την οικονομία,⁶⁸ εκδίδεται το προεδρικό διάταγμα 127/2009 με το οποίο διαλύθηκε η Βουλή. Αυτή η κίνηση Καραμανλή βρήκε αντίθετα πολλά στελέχη της Νέας Δημοκρατίας, όπως το Μιχάλη Λιάπη, ο οποίος ανακοίνωσε μερικά εικοσιτετράωρα αργότερα την πρόθεσή του να μη συμμετάσχει στις επερχόμενες εκλογές, θεωρώντας αυτές «ιστορικό λάθος για τη χώρα και ατόπημα για την παράταξη».⁶⁹ Εκτός της μάχης των εκλογών, εκούσια ή ακούσια, βρέθηκαν και έτερα μέλη της Νέας Δημοκρατίας, τα ονόματα των οποίων είχαν εμπλακεί σε πολιτικά σκάνδαλα.⁷⁰

Εξαιτίας του εκλογικού νόμου 3231/2004, ανοιχτό παρέμενε το ενδεχόμενο να μη συγκεντρωθεί η απαραίτητη βάση του άρθρου 37 του Συντάγματος πλειοψηφία των 151 βουλευτών για την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση. Οι δημοσκοπήσεις έδιναν σαφές προβάδισμα το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έναντι της Ν.Δ., με αυτό να κινείται μεταξύ 4% και 8%,⁷¹ που όμως εξαιτίας της προμοδότησης με μόνο 40 έδρες του πρώτου κόμματος βάσει του νόμου, μεταφραζόταν σε οριακή πλειοψηφία. Σε αυτή συνέβαλλε και το δημοσκοπικό ποσοστό του 3% των Οικολόγων – Πρασίνων στη Βουλή, το οποίο αν επιβεβαιωνόταν θα επέτρεπε την είσοδό τους στο

⁶⁶ *Η Καθημερινή*, 3 Σεπτεμβρίου 2009.

⁶⁷ Ο πρόεδρος του ΠΑ.ΣΟ.Κ είχε δηλώσει ότι δεν θα στήριζε στις τρεις πρώτες ψηφοφορίες τον ήδη Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Κάρολο Παπούλια, προκειμένου, βάσει Συντάγματος (Σ32) να προκληθεί η διάλυση της Βουλής και η προκήρυξη εκλογών. Ο Κάρολος Παπούλιας θα επανεκλέγεται από τη νέα σύνθεση της Εθνικής Αντιπροσωπίας.

⁶⁸ *Το Βήμα*, 3 Σεπτεμβρίου 2009.

⁶⁹ *Ελευθεροτυπία*, 4 Σεπτεμβρίου 2009. σελ 5.

⁷⁰ Μεταξύ αυτών οι Θεόδωρος Ρουσσόπουλος, Γιώργος Βουλγαράκης, Βασίλης Μαγγινάς, Πέτρος Δούκας, Σάββας Τσιπουρίδης.

⁷¹ RASS για *ΤΟ ΠΑΡΟΝ* (13-9-2009) και VPRC για το *tvxs.gr* (15-9-2009) αντίστοιχα.

Κοινοβούλιο.⁷² Το βράδυ της 4^{ης} Οκτωβρίου 2009, όπως αναμενόταν το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα συγκέντρωσε την πλειοψηφία των ψήφων του 70% του εκλογικού σώματος που προσήλθε στις κάλπες. Αυτό που δεν αναμενόταν ήταν οι έδρες που τελικά συγκέντρωσε το πρώτο κόμμα, οι οποίες έφθασαν τις 160, επιτρέποντας το σχηματισμός μιας άκρως ισχυρής κυβέρνησης.⁷³ Πιο αναλυτικά, τα αποτελέσματα διαμορφώθηκαν ως εξής⁷⁴:

1.	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα	43,92%	160 έδρες
2.	Νέα Δημοκρατία	33,48%	91 έδρες
3.	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος	7,54%	21 έδρες
4.	Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός	5,63%	15 έδρες
5.	Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς	4,60%	13 έδρες
6.	Οικολόγοι Πράσινοι	2,53%	-

Βασικά χαρακτηριστικά των αποτελεσμάτων της 4^{ης} Οκτωβρίου είναι:

- η μεγαλύτερη αποχή που σημειώθηκε σε βουλευτικές εκλογές (29,1%),
- η μεγάλη εκλογικά διαφορά ανάμεσα στα δύο κόμματα (10,44%) και
- το μικρότερο ποσοστό δικομματισμού (77,4%) των τελευταίων ετών.⁷⁵

Αμέσως μετά την οριστικοποίηση των αποτελεσμάτων, ο Κώστας Καραμανλής παραιτήθηκε από την προεδρία της Νέας Δημοκρατίας, δηλώνοντας ότι θα κινήσει τις διαδικασίες ανάδειξης νέου αρχηγού για την παράταξη, στην οποία δεν θα είναι ο ίδιος υποψήφιος.⁷⁶ Οι δελφίνοι τελικώς αποδείχθηκαν αντιστρόφως ανάλογοι των σκανδάλων και περιορίστηκαν σε μόλις τέσσερις: Αβραμόπουλος Δημήτρης, Μπακογιάννη Ντόρα, Σαμαράς Αντώνης και Ψωμιάδης Παναγιώτης. Ο πρώτος λόγω του περιορισμένου ρεύματος που τελικά σημείωσε αποφάσισε να αποσύρει την

⁷² Στις περισσότερες δημοσκοπήσεις, οι Οικολόγοι – Πράσινοι «φλέρταραν» με το 3% (κυμαινόμενοι μεταξύ 2 και 3,4%).

⁷³ *Τα Νέα*, 5 Οκτωβρίου 2009.

⁷⁴ <http://ekloges.yves.gr/pages/index.html>

⁷⁵ Πάνος Σταθόπουλος, «Βουλευτικές Εκλογές 2009: Διαπιστώσεις και Απορίες» στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 34, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, Δεκέμβριος 2009, σελ 125-6.

⁷⁶ *Η Καθημερινή*, 5 Οκτωβρίου 2009.

υποψηφιότητά του και να στηρίξει τον Αντώνη Σαμαρά.⁷⁷ Αναμφισβήτητα, η διαδικασία ανάδειξης νέου αρχηγού σήμανε και την έναρξη μιας εσωτερικής αναδιάρθρωσης του κόμματος. Μεγάλη μερίδα υποστήριξε ότι η Νέα Δημοκρατία είχε περιοριστεί σε ένα διαχειριστικό κυβερνητισμό, δηλαδή σε μια τακτική ανάληψης, διαχείρισης και νομής της εξουσίας, αφήνοντας πίσω της το ιδεολογικό της στίγμα όπως αυτό οριοθετήθηκε στο Συνέδριο του 1979, κατά τη διάρκεια του οποίου, το κόμμα αυτοχαρακτηρίστηκε ως φιλελεύθερο και δημοκρατικό.⁷⁸ Η Νέα Δημοκρατία κλήθηκε να επανέλθει στο χώρο της Κεντροδεξιάς, επανακτώντας την ιδεολογία της, δηλαδή το φιλελευθερισμό. Όμως αυτό έπρεπε αυτή η φορά να γίνει σε νέα βάση, καθώς πλέον ο φιλελευθερισμός, παρόλο που θεωρείται θεμελιώδες συστατικό της Κεντροδεξιάς, έχει μία δυναμική που διαπερνά τα δύο κόμματα εξουσίας. Ακόμη και στο ΠΑ.ΣΟ.Κ., ιδεολογικά ανήκον στα σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, η κυρίαρχη έννοια του *λαού* έχει υποχωρήσει μπροστά στην έννοια του *πολίτη*. Το φαινόμενο αυτό είναι απόρροια της παγκοσμιοποίησης, η οποία έχει αναγκάσει τα ανταγωνιστικά κόμματα εξουσίας να σχετικοποιήσουν τα ιδεολογικά στεγανά του παρελθόντος. Η Νέα Δημοκρατία προκειμένου να εξέλθει από την κρίση, όφειλε μέσω της αναδιάρθρωσής της, να μετουσιώσει τις παραδοσιακές αξίες του φιλελευθερισμού, δηλαδή την ελευθερία, την ανάπτυξη και την κοινωνική δικαιοσύνη, σε πολιτική πράξη και να τις προσαρμόσει στη σύγχρονη κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα.⁷⁹

Η Νέα Δημοκρατία κλήθηκε να μετεξελιχθεί σε ένα κόμμα ανοιχτό, δημοκρατικό και συμμετοχικό, χαρακτηριζόμενο από ορθολογικές δημοκρατικές δομές και διαδικασίες, στο οποίο η νομιμοποίηση δεν θα προέρχεται από το προσωπικό χάρισμα του εκάστοτε ηγέτη. Τα όργανά του θα εκλέγονται για συγκεκριμένο διάστημα, θα λογοδοτούν, ενώ θα υπάρχει αξιολόγηση ανθρώπων, ιδεών και πολιτικών. Κλήθηκε ουσιαστικά να μετεξελιχθεί σε ένα σύγχρονο και ανοιχτό κόμμα.⁸⁰ Απαρχή της νέας αυτής περιόδου για την παράταξη ήταν η εκλογή του νέου της αρχηγού. Για πρώτη

⁷⁷ *Τα Νέα*, 3 Νοεμβρίου 2009.

⁷⁸ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, «Η Ν.Δ. σε κρίσιμο σταυροδρόμι» στο *Φιλελεύθερη Έμφαση*, Ίδρυμα Κων, Καραμανλή, Αθήνα, Φθινόπωρο 2009, σελ 46.

⁷⁹ Γιάννης Φίλανδρος, «Φιλελεύθερος μόνος ψάχνει», στο *Φιλελεύθερη Έμφαση*, Ίδρυμα Κων, Καραμανλή, Αθήνα, Φθινόπωρο 2009, σελ 60.

⁸⁰ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, *ό.π.*, σελ 48.

φορά στην σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία, κόμμα της δεξιάς εξέλεξε πρόεδρο από την εκλογική τους βάση. Νικητής της «εσωτερικής αναμέτρησης» της 29^{ης} Νοεμβρίου ήταν τελικά ο Αντώνης Σαμαράς με ποσοστό 50,20%. Η Ντόρα Μπακογιάννη περιορίστηκε στο 39,51%, ενώ ο Παναγιώτης Ψωμιάδης κατέλαβε 10,29%, κυρίως από ψηφοφόρους της Νέας Δημοκρατίας από τη Βόρεια Ελλάδα.⁸¹

Η εκλογή του Αντώνη Σαμαρά εγκαινιάζει μια νέα περίοδο για την παράταξη. Οι ελπίδες για ταχεία έξοδο από την «εσωστρέφεια» είναι εμφανείς. Αναμφισβήτητα, τα πεντέμισι έτη διακυβέρνησης με τα σκάνδαλα που τα συνόδευσαν έφθειραν σε μεγάλο βαθμό την εικόνα του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας. Αρχής γεγομένης από την αλλαγή στην ηγεσία μέλη και ψηφοφόροι προσδοκούν τη σταδιακή ανατροπή των δεδομένων. Τραγική ειρωνεία: ιδανική εξέλιξη για την πορεία του κόμματος θα ήταν να κατορθώσει την άρδην μετατροπή της εικόνας του, όπως έκανε το ΠΑ.ΣΟ.Κ. μέσα σε λιγότερο από δύο χρόνια.

⁸¹ http://www.nd.gr/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=367&Itemid=482

Εκλογική Αναμέτρηση 2007

Μετά από δύο και πλέον δεκαετίες διακυβέρνησης της Ελλάδος από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. –η τετραετία Μητσοτάκη μόνο ως διάλειμμα δύναται να χαρακτηριστεί, το εκλογικό αποτέλεσμα της 7^{ης} Μαρτίου 2004 ήταν για τους περισσότερους προδιαγεγραμμένο: η Νέα Δημοκρατία θα ήταν η νικήτρια της εκλογικής αναμέτρησης. Η μέχρι τότε κυβερνώσα παράταξη είχε αναμφισβήτητα φθαρεί και η απέλπιδα προσπάθεια για ανανέωση, μέσω της αλλαγής στην προεδρία του κόμματος, είχε όπως αποδείχθηκε ισχνά αποτελέσματα. Όντως η παράταξη του Κώστα Καραμανλή λαμβάνει την ψήφο εμπιστοσύνης του εκλογικού σώματος. Η Νέα Δημοκρατία εκτός από μια πανηγυρική εκλογή με 45,56% και 166 έδρες,⁸² είχε ταυτόχρονα εξασφαλίσει και μία περίοδο χάριτος. Η μακρόχρονη παρουσία του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην εξουσία επέδρασε καταλυτικά για τη νέα κυβέρνηση, στην οποία ο ελληνικός λαός εναπόθεσε τις ελπίδες του για τη βελτίωση της ελληνικής πραγματικότητας. Οι προσδοκίες, όμως, αυτές δεν συνδυάστηκαν ποτέ από ένα κλίμα υψηλών απαιτήσεων και πίεσης, αλλά αντίθετα από μία διάχυτη διάθεση ανοχής και παραχώρησης ελευθερίας κινήσεως στην νεοεκλεγείσα κυβέρνηση.⁸³ Το κληροδότημα αυτό δεν αξιοποιήθηκε ως έπρεπε από τη Νέα Δημοκρατία, η οποία δεν προέβη σε καμία ριζική μεταρρύθμιση, όπως για παράδειγμα στον τομέα της οικονομίας, ως είχε δεσμευτεί στις προγραμματικές της δηλώσεις. Αναμφισβήτητα κατά τη διάρκεια των πρώτων μηνών, η νέα κυβέρνηση ευνοήθηκε τόσο από τις συνθήκες όσο και από την τύχη,⁸⁴ με αποτέλεσμα το καλοκαίρι του 2004 να κυλήσει μέσα σε κλίμα εθνικής υπερηφάνειας και αισιοδοξίας, γεγονός που, λιγότερο ή περισσότερο, της «πιστώθηκε». Με τον τρόπο αυτό, η ήδη ισχυρή κυβέρνηση των 166 εδρών ισχυροποιήθηκε περαιτέρω.

Ο Κώστας Καραμανλής, καθ' όλα κυρίαρχος, λόγω των περιορισμένων εμφανίσεων του προκειμένου να ελαχιστοποιήσει τη φθορά από τα σκάνδαλα, που τα πρώτα τρία χρόνια διακυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας άρχισαν να βγαίνουν στο φως της δημοσιότητας, επιλέγει να μην εξαντλήσει την τετραετία, αλλά να προσφύγει στις

⁸² <http://www.ypes.gr/el/Elections/NationalElections/Results/nationallecures2004/>

⁸³ *Το Βήμα*, 17-9-2007 σελ 5.

⁸⁴ Ευνοϊκές συνθήκες ήταν η διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, η οποία στέφθηκε από απόλυτη επιτυχία, ενώ η τύχη ήταν η νίκη της Ελλάδος στο Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα Ποδοσφαίρου.

κάλπες έξι μήνες νωρίτερα. Καθίσταται σαφές ότι η κίνηση αυτή ήταν αποτέλεσμα ενδελεχούς και χρόνιου σχεδιασμού, με απώτερο στόχο την εξασφάλιση μιας ακόμη επιτυχούς εκλογικής αναμέτρησης. Η στάση του να εξαργυρώσει εκλογικά και κυρίως πολιτικά την εικόνα του, εξασφάλιζε για την παράταξή του μία ακόμη τετραετία, καθώς η κυβέρνησή του δεν είχε προλάβει μέσα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα να φθαρεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να χάσει τις εκλογές, ενώ ταυτόχρονα έπιασε την αξιωματική αντιπολίτευση εξ απήνης. Οι πρόωρες εκλογές επομένως είχαν σκοπό την παραμονή της Νέας Δημοκρατίας στην εξουσία, όμως η ημερομηνία διεξαγωγής τους επελέγει με μικροπολιτικό σκεπτικό. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός ήταν η ελαχιστοποίηση της φθοράς στην εικόνα της κυβέρνησης, μέσω της διάλυσης της Βουλής. Εξασφαλίζοντας ότι η Βουλή θα παραμείνει κλειστή, αποφεύγονταν οι όποιες δυσάρεστες εξελίξεις από το πόρισμα του πρώην εισαγγελέα Γ. Ζορμπά αναφορικά με το σκάνδαλο των δομημένων ομολόγων. Το πόρισμα, μάλιστα, αυτό έδρασε καταλυτικά στην επιλογή της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 2007 ως ημερομηνίας διεξαγωγής της εκλογικής αναμέτρησης.⁸⁵

Ο λόγος της αιφνίδιας προσφυγής στις κάλπες έγινε αντιληπτός και εικονοποιήθηκε από τους πολιτικούς γελοιογράφους του ημερήσιου τύπου αμέσως μετά την ανακοίνωσή της.⁸⁶

⁸⁵ Τα Νέα Σαββατοκύριακο, 18-19 Αυγούστου 2007, σελ 9.

⁸⁶ Τα Νέα, 20 Αυγούστου 2007, σελ 3.

Αναμφίβολα, η απόφαση για πρόωρη προσφυγή στις κάλπες, με το πρόσχημα του προϋπολογισμού,⁸⁷ είχε ληφθεί από την κυβέρνηση πολύ νωρίτερα, κατά προσέγγιση στις αρχές Ιουνίου, όμως τηρείτο σιγή ιχθύος με διπλό σκοπό: πρώτον, τη βελτίωση της εικόνας της κυβέρνησης μέσω φιλολαϊκών μέτρων την περίοδο του θέρους –στόχος που δεν επετεύχθη λόγω των πυρκαγιών, και δεύτερον, τον εκλογικό αιφνιδιασμό που συνδυαζόταν με την ελαχιστοποίηση της προεκλογικής περιόδου.⁸⁸ Με το καλοδουλεμένο αυτό κυβερνητικό σχέδιο, η ίδια η κυβέρνηση είχε άπλετο χρόνο προετοιμασίας, εν αντιθέσει με τον έτερο διεκδικητή της εξουσίας, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., το οποίο έπρεπε να δράσει εντός μιας προεκλογικής περιόδου ουσιαστικά 12ήμερης διάρκειας, από τις 3 έως τις 14 Σεπτέμβρη.⁸⁹ Ενδεικτικό είναι ότι η προεκλογική καμπάνια της κυβέρνησης ήταν ήδη έτοιμη, με κεντρικό πρόσωπο αυτού του ίδιου του Κώστα Καραμανλή, ο οποίος και παρέμενε με διαφορά το ισχυρό χαρτί της παράταξής του.⁹⁰ Στο γεγονός αυτό στηριζόταν η Ρηγίλλης, η οποία ήλπιζε ότι οι ομιλίες του ανά την Ελλάδα θα τόνωναν τον «κομματικό πατριωτισμό» της Νέας Δημοκρατία.⁹¹

Βάσει αυτής της λογικής και δια στόματος Ρουσούπουλου, η διεκδικούσα την ανανέωση της λαϊκής εντολής Νέα Δημοκρατία της θέτει τα τρία διλήμματα που, κατά τη γνώμη της, θα κρίνουν τις επερχόμενες εκλογές:

1. Καραμανλής ή Παπανδρέου
2. αλλαγές και μεταρρυθμίσεις ή στασιμότητα στο χθες
3. σταθερότητα και σιγουριά ή πισωγυρίσματα και περιπέτειες.⁹²

Όμως, παρά τις δυσμενείς συνθήκες, δηλαδή τον εκλογικό αιφνιδιασμό και τις δημοσκοπήσεις που το έφεραν στη δεύτερη θέση,⁹³ το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα κατόρθωσε να ανασυντάξει τις δυνάμεις του, ώστε να διεκδικήσει με αξιώσεις

⁸⁷ *Το Βήμα*, 18 Αυγούστου 2007.

⁸⁸ *Τα Νέα Σαββατοκύριακο*, 18-19 Αυγούστου 2007, σελ 9.

⁸⁹ *Στο ίδιο*, σελ 4.

⁹⁰ *Η Καθημερινή*, 18 Αυγούστου 2007, σελ 3.

⁹¹ *Το Βήμα*, 12 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 4.

⁹² *Η Καθημερινή*, 19 Αυγούστου 2007, σελ 3.

⁹³ *Η Καθημερινή*, 19 Αυγούστου 2007, σελ 3.

τη νίκη στην επερχόμενη εκλογική αναμέτρηση. Αξιοσημείωτο είναι ότι δημοσιοποιεί τα ψηφοδέλτιά του τρεις ημέρες μετά το διάγγελμα Καραμανλή, στις 20 Αυγούστου 2008,⁹⁴ εν αντιθέσει με τη Νέα Δημοκρατία, η οποία δίνει έμφαση στις εκλόγιμες θέσεις του ψηφοδελτίου επικρατείας, για το οποίο προσεγγίζει τον αρχηγό ΓΕΕΘΑ Π. Χηνοφώτη.⁹⁵

Ο Γιώργος Παπανδρέου δράπτεται της ευκαιρίας του σκανδάλου των ομολόγων, προκειμένου να επιτεθεί στην κυβέρνηση και να φωτογραφίσει προσωπικά στον Πρωθυπουργό για την κάλυψη του σκανδάλου των ομολόγων. Χαρακτηριστικά μάλιστα τόνισε ότι ο Κώστας Καραμανλής το 2004 πρότασε την πάταξη της διαφθοράς και πλέον φροντίζει για τη μη δημοσίευση ενός πορίσματος, το οποίο θα έφερνε υπουργούς προ των ευθυνών τους. Μάλιστα τόνισε ότι άπαξ και ανοίξει η Βουλή μετά τις εκλογές, θα πρωτοστατήσει στη σύσταση Εξεταστικής Επιτροπής προκειμένου να διερευνηθεί η υπόθεση και να αποδοθούν, όπου πρέπει, ευθύνες.⁹⁶

Ο γελοιογράφος, Κώστας Μητρόπουλος, αντιλαμβάνεται και υπογραμμίζει μέσω του έργου του ότι η λύση Καραμανλή για πρόωγη προσφυγή στις κάλπες δεν είναι οριστική.⁹⁷

⁹⁴ Τα Νέα, 20 Αυγούστου 2007, σελ 10.

⁹⁵ Το Βήμα, 21 Αυγούστου 2007, σελ 3.

⁹⁶ Τα Νέα, 21 Αυγούστου 2007, σελ 9.

⁹⁷ Τα Νέα, 21 Αυγούστου 2007, σελ 3.

Σημείο τριβής μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων ήταν και η επιλογή του ναυάρχου Χηνοφώτη για το ψηφοδέλτιο επικρατείας της ΝΔ, επιλογή που κινείτο στα όρια της παράβασης του Συντάγματος, το οποίο επιβάλλει πολιτική ουδετερότητα και απαγορεύει ρητά οποιαδήποτε εκδήλωση υπέρ πολιτικού κόμματος σε δικαστικούς λειτουργούς και στους υπηρετούντες στις ένοπλες δυνάμεις και τα σώματα ασφαλείας (Σ29§3).⁹⁸ Πρώτη φορά εν ενεργεία αξιωματικός περιλαμβάνεται σε κομματικό ψηφοδέλτιο,⁹⁹ γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις όχι μόνο από την αντιπολίτευση αλλά και από τις ίδιες τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις. Από πολλούς, η επιλογή αυτή μεταφράστηκε ως προσπάθεια ελαχιστοποίησης των διαρροών προς τα δεξιά της ΝΔ (πρβλ ΛΑ.Ο.Σ.)¹⁰⁰

Η προεκλογική εκστρατεία των κομμάτων, παρά την προγραμματικά σύντομη διάρκεια που αποφασίστηκε από την κυβέρνηση ότι θα έχει, μέσα σε μερικά μόνο 24ωρα από την προκήρυξη των εκλογών, είχε αρχίσει να κινείται σε φυσιολογικούς ρυθμούς. Ημέρα σταθμός ήταν η 27^η Αυγούστου, καθώς μέχρι τότε όφειλαν να έχουν ολοκληρωθεί οι λίστες των υποψηφίων των κομμάτων.¹⁰¹ Αξιοσημείωτο είναι – ιδιαίτερα για το κόμμα της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης– ότι Νέα Δημοκρατία και ΠΑ.ΣΟ.Κ. έσπευσαν να δημοσιοποιήσουν τα κομματικά τους ψηφοδέλτια, στις περισσότερες περιφέρειες, από τις 22 και τις 20 Αυγούστου αντίστοιχα, γεγονός που σήμαινε ότι έμφαση θα δινόταν από τούδε και στο εξής στην οριστικοποίηση των ψηφοδελτίων επικρατείας.

Και ενώ η επιλογή του αρχηγού ΓΕΕΘΑ για το ψηφοδέλτιο επικρατείας είχε προκαλέσει τις προαναφερθείσες αντιδράσεις, τελικά τα φώτα της δημοσιότητας στράφηκαν στο ψηφοδέλτιο επικρατείας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Η προσωπική επιλογή του Γιώργου Παπανδρέου να θέσει επικεφαλής του ψηφοδελτίου τη Φώφη Γεννηματά, βρήκε αντίθετα τα ανώτερα κλιμάκια του Αρείου Πάγου. Πράγματι στο άρθρο 56 του Ελληνικού Συντάγματος προβλέπεται απόλυτο κώλυμα για τους αιρετούς τοπικούς άρχοντες β' βαθμού, δηλαδή ουσιαστικά για τους νομάρχες. Η Φώφη Γεννηματά, ως

⁹⁸ Αντώνη Παντελή, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, β' έκδοση, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2007, σελ 322-3.

⁹⁹ *Τα Νέα*, 21 Αυγούστου 2007, σελ 11.

¹⁰⁰ *Το Βήμα*, 22 Αυγούστου 2007, σελ 6.

¹⁰¹ *Η Καθημερινή*, 21 Αυγούστου 2007, σελ 3.

υπερνομάρχης Αττικής, κατά πολλούς ενέπιπτε σε αυτή την κατηγορία. Όμως, το ζήτημα προκάλεσε την έριδα συνταγματολόγων για το κατά πόσο η ratio της εν λόγω διάταξης στοχεύει στο να καλύψει και τους υποψήφιους στο ψηφοδέλτιο επικρατείας, καθώς εν προκειμένω δεν διεκδικείται σταυρός προτίμησης, αλλά η εκλογή τους γίνεται με λίστα.¹⁰² Κορυφαίοι συνταγματολόγοι διασταύρωσαν τα επιχειρήματά τους υπέρ και κατά της στάσης του Αρείου Πάγου. Το αποτέλεσμα, όμως, ήταν το ίδιο, η υποψηφιότητα της επικεφαλής του ψηφοδελτίου επικρατείας του ΠΑ.ΣΟ.Κ., παρά την προηγηθείσα παραίτησή της από τη θέση της υπερνομάρχη είχε απορριφθεί από το Α΄ Τμήμα του Δικαστηρίου.¹⁰³ Η Νέα Δημοκρατία, όπως άλλωστε ήταν και αναμενόμενο, επικρότησε τη στάση του Αρείου Πάγου. Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αντίθετα χαρακτήρισε το δικαστικό κλάδο έρμαιο των επιταγών της κυβέρνησης.¹⁰⁴

Μέχρι ουσιαστικά τα τέλη Αυγούστου, τα δύο μεγάλα κόμματα, οι βασικοί δηλαδή διεκδικητές της εξουσίας, δεν είχαν ανοίξει ακόμα τα χαρτιά τους σχετικά με σημαντικά ζητήματα. Οι προτάσεις τόσο του Κώστα Καραμανλή όσο και του Γιώργου Παπανδρέου για θέματα όπως το ασφαλιστικό είχαν την τάση να κινούνται στην περίμετρο και όχι στον πυρήνα του προβλήματος. Το γεγονός αυτό δεν είναι παρά ένδειξη μιας τακτικής που ακολουθήθηκε από τους δύο διεκδικητές της εξουσίας, σύμφωνα με την οποία συνειδητά αποφεύχθηκε η έκθεση της πολιτικής τους στους πολίτες, η οποία σε τελική ανάλυση δεν είναι παρά το πώς σκόπευαν να κυβερνήσουν τη χώρα σε περίπτωση ευνοϊκού εκλογικού αποτελέσματος.¹⁰⁵ Η κατάσταση αυτή μόνο ως δεοντολογικά μεμπτή δύναται να χαρακτηριστεί, καθώς οι πολίτες δεν είναι άλλοι από αυτούς που καλούνται να ψηφίσουν προκειμένου να εκλέξουν την εκτελεστική εξουσία. Η στάση αυτή εξανάγκαζε το εκλογικό σώμα να προβεί σε μια επιλογή κυβέρνησης χωρίς ουσιαστικά να είναι ενήμερο για τα πολιτικά προγράμματα, που δεν προδικάζουν μεν τις μετεκλογικές κινήσεις τους, αποτελούν όμως πρόκριμα και προσφέρουν μια δυνατότητα αξιολόγησης. Βέβαια, αναφορικά με τη Νέα Δημοκρατία, οι εκλογείς είχαν περίπου κατά νου, βάσει των πεπραγμένων, πώς θα κινηθεί σε περίπτωση επανεκλογής, όμως το ΠΑ.ΣΟ.Κ. από τη θέση της

¹⁰² Αντώνη Παντελή, *ό.π.*, σελ 324

¹⁰³ *Η Καθημερινή*, 4 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 6.

¹⁰⁴ *Τα Νέα*, 3 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 7.

¹⁰⁵ *Η Καθημερινή*, 26 Αυγούστου 2007, σελ 7.

αντιπολίτευσης δεν είχε δώσει δείγμα γραφής, ιδιαίτερα μετά την αλλαγή στην ηγεσία του. Χωρίς επομένως την ανακοίνωση κάποιου πολιτικού προγράμματος θα ήταν δύσκολο να πείσει ότι αποτελεί εναλλακτική λύση στο πρόβλημα της διακυβέρνησης, ώστε να διεκδικήσει την επιστροφή του στην εξουσία.¹⁰⁶ Ελλείπει επομένως πολιτικών προγραμμάτων, η προεκλογική αναμέτρηση εξελισσόταν ως πόλεμος χαρακωμάτων, με τη ΝΔ και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. να αναλώνονται γύρω από το πώς θα φθείρουν την εικόνα και μόνο του αντίπαλου δέους. Εν μέρει δικαιολογημένο για την τόσο ευρεία χρήση της πολιτικής επικοινωνίας και για την μη ανακοίνωση πολιτικού προγράμματος είναι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. εξ αιτίας του εκλογικού αιφνιδιασμού, όμως η Νέα Δημοκρατία, άπαξ και ήταν αυτή που είχε μοιράσει τα χαρτιά των πολιτικών εξελίξεων, δεν έχαιρε της ίδιας αντιμετώπισης.

Ο επιχειρηθείς εκλογικός αιφνιδιασμός του Κώστα Καραμανλή έγινε εν τω μέσω πυρκαγιών που μαίνονταν την ύπαιθρο χώρα. Ο Πρωθυπουργός αδυνατώντας να υπολογίσει την εξέλιξη τη κατάσταση, βρέθηκε ουσιαστικά δέσμιος –και παρατηρητής των εξελίξεων. Ο γελοιογράφος της Ελευθεροτυπίας Στάθης συνειδητοποιεί και αποδίδει τη θέση του προέδρου της ΝΔ στο έργο του, το οποίο φέρει ταυτόχρονα και στοιχεία προοικονομίας.¹⁰⁷

Ένα θέμα, όμως, τελικά έστρεψε την προσοχή μακριά από το σκάνδαλο των ομολόγων, από την έλλειψη πολιτικών προγραμμάτων και από τα ψηφοδέλτια

¹⁰⁶ *Η Καθημερινή*, 26 Αυγούστου 2007, σελ 3.

¹⁰⁷ *Ελευθεροτυπία*, 17 Αυγούστου 2007, σελ 6.

επικρατείας, κυριαρχώντας στην προεκλογική περίοδο. Οι εξελίξεις ήρθαν για να διαμορφώσουν το πολιτικό σκηνικό και να προλάβουν τις δύο διεκδικήτριες της εξουσίας παρατάξεις. Οι πυρκαγιές που είχαν «δειλά» κάνει την εμφάνισή τους από τις αρχές Αυγούστου, την τελευταία βδομάδα του καλοκαιριού είχαν επεκταθεί σε πολλές περιοχές της χώρας, αποτελώντας την αρχή μιας από τις μεγαλύτερες καταστροφές που έλαβαν χώρα στον ελλαδικό χώρο τις τελευταίες δεκαετίες.

Το ντόμινο των πυρκαγιών έπληξε κυρίως την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, με χιλιάδες στρέμματα δάσους, καλλιέργειες και περιουσίες να παραδίδονται στις φλόγες. Τα σοβαρά προβλήματα εμφανίστηκαν την Παρασκευή 24 Αυγούστου, οπότε υπήρξαν και τα πρώτα θύματα, ενώ από την πρώτη στιγμή η ανεπάρκεια του κρατικού μηχανισμού ήταν πρόδηλη.¹⁰⁸ Ήδη από τις 25 Αυγούστου η χώρα κηρύχθηκε σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ενώ ο Κάρολος Παπούλιας έκανε λόγο για εθνικό πένθος.¹⁰⁹ Το τριήμερο που ακολούθησε επιβεβαίωσε την έλλειψη αντανακλαστικών πολιτικής ηγεσίας, ιδιαίτερα σε νομούς όπως της Ηλείας και της Εύβοιας, όπου η καταστροφή ήταν ολοκληρωτική. Εκτός όμως των υλικών ζημιών, οι οποίες αναμφισβήτητα είχαν και τρομερές περιβαλλοντικές συνέπειες, και όλα αυτά σε μια περίοδο που είχε ήδη δρομολογηθεί η διενέργεια εκλογών, με τη Νέα Δημοκρατία να διεκδικεί την επανεκλογή της στην εξουσία.

Προεκλογική φλεγόμενη και «φλεγόμενη» Ελλάς μέσα από το έργο του Κ. Μητρόπουλου.¹¹⁰

¹⁰⁸ *Τα Νέα*, 25 Αυγούστου 2007, σελ 18.

¹⁰⁹ *Το Βήμα*, 26 Αυγούστου 2007, σελ 4.

¹¹⁰ *Τα Νέα*, 27 Αυγούστου 2007, σελ 3.

Η επικρατούσα κατάσταση απέδειξε το προφανές, ότι δηλαδή οι εκλογές προκηρύχθηκαν με την επίκληση ενός ανύπαρκτου ουσιαστικά λόγου, τη σύνταξη του προϋπολογισμού του 2008. Τελικά, με τραγική ειρωνεία οι εξελίξεις ήρθαν να προλάβουν την κυβέρνηση και να καταδείξουν τον πραγματικό λόγο διεξαγωγής τους, δηλαδή την απόλυτη αδυναμία της πολιτείας να ανταποκριθεί σε στοιχειώδεις υποχρεώσεις της. Πάντως, η πρόταση που υπήρξε για αναβολή των εκλογών, έστω και κατά μία βδομάδα, δε βρήκε συνταγματικό έρεισμα ώστε να λάβει χώρα, καθώς μετά τη διάλυση της Βουλής, οι δρομολογημένες εξελίξεις δεν δύναται να ανασταλούν.¹¹¹

Η δάδα ως σύμβολο της ΝΔ αποτέλεσε πρόσφορο συμβολισμό για τους πολιτικούς γελοιογράφους προκειμένου να δηλωθεί το ποιος ευθύνεται για τις καταστροφές.¹¹²

Η Ελλάς ως θύμα της κρατικής ολιγωρίας.

113

¹¹¹ Τα Νέα, 27 Αυγούστου 2007, σελ 7.

¹¹² Το Βήμα, 30 Αυγούστου 2007.

¹¹³ Τα Νέα, 27 Αυγούστου 2007, σελ 5.

Ένα μερικότερο αλλά φλέγον –κυριολεκτικά εν προκειμένω– ζήτημα ήταν και η καταστροφή λόγω των πυρκαγιών της περιοχής γύρω από την αρχαία Ολυμπία, παρά τη σαφή εντολή προς τις πυροσβεστικές δυνάμεις να δημιουργήσουν κλοιό γύρω από την περιοχή προκειμένου να προστατευθεί. Το γεγονός αυτό προκάλεσε εντύπωση κυρίως λόγω του υπερσύγχρονου συστήματος πυρασφάλειας που είχε τοποθετηθεί το 2004 εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων, το οποίο εν τέλει δε λειτούργησε.¹¹⁴ Το αποτέλεσμα ήταν η ολοσχερής καταστροφή του λόφου του Κρονίου, του άλσους και του περιβάλλοντος χώρου της Ολυμπιακής Ακαδημίας. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι υπουργοί Βουλγαράκης (πολιτισμού) και Πολύδωρας (δημόσιας τάξεως) δήλωσαν την ικανοποίησή τους για τον τρόπο που χειρίστηκε ο κρατικός μηχανισμός την πυρκαγιά στην αρχαία Ολυμπία, δηλώσεις που προκάλεσαν δριμύ κατηγορώ τόσο από την πλευρά σύσσωμης της αντιπολίτευσης, όσο και από τα μέσα ενημέρωσης, εθνικά και διεθνή.¹¹⁵

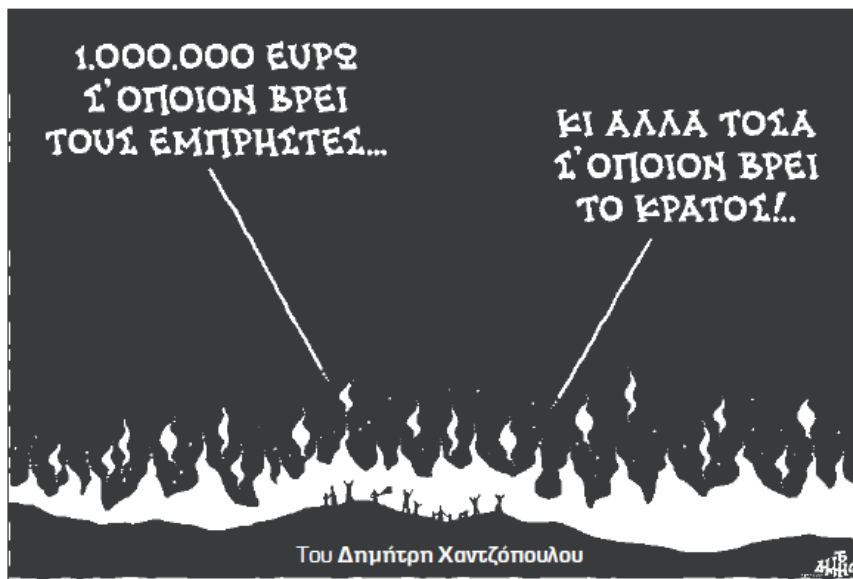
«Ανώτερες» δυνάμεις αποτέλεσαν για τον κρατικό μηχανισμό τόσο την αιτία όσο και την λύση του προβλήματος των πυρκαγιών.¹¹⁶

¹¹⁴ *Τα Νέα*, 27 Αυγούστου 2007, σελ 19.

¹¹⁵ *Τα Νέα*, 28 Αυγούστου 2007, σελ 20.

¹¹⁶ *Ελευθεροτυπία*, 27 Αυγούστου 2007, σελ 6.

Πρόδηλη ήταν η εικόνα ενός σχολάζοντος κράτους και μιας διαπρέπουσας ανικανότητας.¹¹⁷ Οι θεωρίες συνωμοσίας¹¹⁸ θεωρήθηκαν από την κυβέρνηση αρμόζουσα δικαιολογία για την κάλυψη της ανεπάρκειάς του κρατικού μηχανισμού. Η κίνηση Καραμανλή να επικαλείται ένα άορατο εχθρικό «κέντρο» που στοχεύει στην καταστροφή της Ελλάδος, παραλληλίστηκε με το απόφθεγμα G.W.Bush μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου *America is under attack*. Ο 43^{ος} Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών στόχευε στην αφύπνιση της εθνικιστικής συνείδησης των Αμερικανών προκειμένου να δικαιολογήσει την εισβολή στο Αφγανιστάν, αντίθετα ο έλληνας Πρωθυπουργός είχε σκοπό την κάλυψη της ανικανότητας του κρατικού του μηχανισμού, προκειμένου να μην καταρρεύσει εκλογικά.¹¹⁹ Μάλιστα οι εμπρηστές επικηρύχθηκαν με ποσά που κυμαίνονταν από 100.000 έως ένα εκατομμύριο ευρώ.¹²⁰

Η επικήρυξη των εμπρηστών δεν ήταν παρά μία κίνηση επικοινωνιακού εντυπωσιασμού εκ μέρους της κυβέρνησης, που συνδυάστηκε τελικά με κατασκευή κατηγοριών και παντελή έλλειψη εν τοις πράγμασι αντιμετώπισης της κατάστασης.¹²¹

¹¹⁷ *Το Βήμα*, 28 Αυγούστου 2007.

¹¹⁸ Οι θεωρίες συνωμοσίας, σύμφωνα με τον Carl Popper, είναι το καταφύγιο του ανθρώπου όταν δεν θέλει να εξηγήσει λογικά και επιστημονικά τα φαινόμενα της πραγματικότητας. (Κάρλ Πόππερ, *Η Ανοιχτή Κοινωνία και οι Εχθροί της*, τόμος α', εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα, 1980)

¹¹⁹ *Τα Νέα*, 28 Αυγούστου 2007, σελ 6.

¹²⁰ *Τα Νέα*, 27 Αυγούστου 2007, σελ 8.

¹²¹ *Στο ίδιο*, σελ 9.

Έχοντας το κόστος από τις ζημιές, σε μια μόλις βδομάδα, αγγίζει το 0,6% του ΑΕΠ της χώρας,¹²² βασική επιδίωξη της κυβερνώσας παράταξης ήταν να υιοθετήσει και να μεταδώσει μια εικόνα υπευθυνότητας, σοβαρότητας και ταχύτητας στην αντιμετώπιση των καταστροφικών συνεπειών από τις πυρκαγιές.¹²³ Η «συντονισμένες και αποτελεσματικές» ενέργειες που προωθήθηκαν για την αποκατάσταση των τρεχουσών αναγκών ήταν ουσιαστικά μια οικονομική ενίσχυση που κυμαίνονταν μεταξύ 3.000 και 10.000 ευρώ. Για την καταβολή μάλιστα των επιδομάτων προβλέφθηκαν διαδικασίες εξπρές, με αυτά να καταβάλλονταν στους δικαιούχους μόνο με απλή αίτηση και υπεύθυνη δήλωση, ενώ τα υπόλοιπα δικαιολογητικά θα προσκομίζονταν μετά την καταβολή του προβλεπόμενου ποσού.¹²⁴

Η παροχολογία εκ μέρους της κυβέρνησης που εν μέρει υλοποιήθηκε άμεσα συνδέθηκε απόλυτα με το γεγονός ότι η χώρα διένυε προεκλογική περίοδο.¹²⁵

Κατηγορίες, μάλιστα, υπήρξαν ότι η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας παρακάμπτοντας δήμους, νομαρχίες και κρατικές υπηρεσίες φρόντισε να μοιράζει την καταβολή των επιδομάτων μέσω τραπεζών και τοπικών οργανώσεων του

¹²² *Τα Νέα*, 28 Αυγούστου 2007, σελ 12.

¹²³ *Η Καθημερινή*, 1 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

¹²⁴ *Τα Νέα*, 27 Αυγούστου 2007, σελ 22.

¹²⁵ *Τα Νέα*, 1 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 4.

κόμματος.¹²⁶ Κάνοντας επίκληση στην απαιτούμενη από τις περιστάσεις ταχύτητα, η κυβέρνηση άδραξε την ευκαιρία να συλλέξει το πλέον πολύτιμο προϊόν της προεκλογικής περιόδου: ψήφους –με την τιμή έκαστης να προσδιορίζεται στα 3.000 ευρώ.¹²⁷

Αντί του κρατικού μηχανισμού τα επιδόματα προωθούνταν από το ίδιο το κόμμα.¹²⁸

Ο πύρινος κλοιός που έκανε την εμφάνισή του στις 24 Αυγούστου τελικά τέθηκε υπό έλεγχο οχτώ ημέρες αργότερα, ενώ εστίες διατηρήθηκαν ως τις πρώτες ημέρες του Σεπτεμβρίου. Απολογισμός: 65 νεκροί, κατεστραμμένα 120 χωριά και 2.280.000 στρέμματα δάσους.¹²⁹ Οι πυρκαγιές όπως ήταν αναμενόμενο έδρασαν καταλυτικά στη διαμόρφωση του προεκλογικού σκηνικού. Φυσικά οι αλλαγές δεν ήταν τόσο δραματικές: η κυβέρνηση μέσω των επιδομάτων κατόρθωσε να απορροφήσει το σοκ από την πρωτοφανή καταστροφή. Η επιτυχία μάλιστα των έκτακτων παροχών ήταν τόση ώστε να ανακτήσει της δυνάμεις της ακόμη και τις πλέον πληγείσες περιοχές της

¹²⁶ Η κυβέρνηση προκειμένου να εξασφαλίσει την επανεκλογή της κατέφυγε και σε αθέμιτα μέσα. Παραβλέποντας την βάση της εκλογικής νομοθεσίας απαγόρευση, ακολουθήθηκε το ελληνικό παράδειγμα της πελατειακής λογικής, με τις εξυπηρετήσεις και τα «ρουσφέτια» να έχουν τεθεί προς εξυπηρέτηση εκλογικών σκοπών (*Τα Νέα*, 25 Αυγούστου 2007, σελ 9.).

¹²⁷ *Το Βήμα*, 30 Αυγούστου 2007, σελ 3.

¹²⁸ *Τα Νέα*, 30 Αυγούστου 2007, σελ 1.

¹²⁹ *Τα Νέα*, 3 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 18.

Πελοποννήσου. Η Νέα Δημοκρατία, μερικά εικοσιτετράωρα προ της απαγόρευσης δημοσίευσης των δημοσκοπήσεων, εξακολουθούσε να έχει προβάδισμα, με ισχνή όμως πλειοψηφία, ακόμη και σε περίπτωση πεντακομματικής Βουλής. Το εύρημα που θεωρείται πιο ενδιαφέρον είναι το ότι το κύμα πυρκαγιών έπληξε εν γένει το δικομματισμό. Τα δύο κόμματα εξουσίας θεωρούνται από τους ερωτηθέντες ακατάλληλα να ανταποκριθούν στην κατάσταση όπως αυτή διαμορφώθηκε. Χαρακτηριστικό είναι ότι το άθροισμα ΝΔ και ΠΑ.ΣΟ.Κ. με αναγωγή δεν αγγίζει καν το 80%.¹³⁰ Το κυβερνών κόμμα, σε κάθε δημοσκόπηση που διενεργήθη κατείχε την πρώτη θέση στην παράσταση νίκης.¹³¹ Αναμφισβήτητα η προεκλογική περίοδος απείχε παρασάγγας από αυτό που είχε υπολογίσει η κυβέρνηση πριν την προκήρυξη τους στις 17 Αυγούστου. Παρ' όλα, όμως, τα προβλήματα που ανέκυπταν, καθ' όλη τη διάρκεια των 30 ημερών, κατόρθωσε να «ανταποκριθεί» σε αυτά με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο: το πόρισμα Ζορμπά για τα ομόλογα δεν δημοσιοποιήθηκε ποτέ,¹³² ενώ μέρος των επιπτώσεων στην ψήφο εξ αιτίας των πυρκαγιών, που κατέκαψαν την Ελλάδα, αποσοβήθηκαν μέσω των επιδομάτων.

Το δημοσκοπικό προβάδισμα της Νέας Δημοκρατίας επλήγει με το κύμα πυρκαγιών του τέλους του καλοκαιριού. Όμως, ένα άλλο κύμα, αυτό των επιδομάτων – παροχών εκ μέρους της κυβέρνησης ήρθε προκειμένου να εξισορροπήσει την κατάσταση.¹³³

¹³⁰ *Η Καθημερινή*, 30 Αυγούστου 2007, σελ 5.

¹³¹ *Η Καθημερινή*, 28 Αυγούστου 2007, σελ 9.

¹³² *Το Βήμα*, 6 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

¹³³ *Τα Νέα*, 31 Αυγούστου 2007, σελ 7.

Η τηλεμαχία αποτέλεσε την αρχή για την τελική ευθεία της προεκλογικής αναμέτρησης. Οι συμφωνηθέντες όροι για τη διεξαγωγή της τηλεοπτικής τηλεμαχίας των πολιτικών αρχηγών της 6^{ης} Σεπτεμβρίου δεν μπορούσαν παρά να μετατρέψουν το debate σε μια διαδικασία παράλληλων μονολόγων, με την ουσιαστική αντιπαράθεση και την ανάδειξη προτάσεων και θέσεων να απουσιάζει προγραμματικά.

Μονόλογοι αντί διαλόγων και η ουσία της τηλεμαχίας στο περιθώριο.¹³⁴

Οι θέσεις των διεκδικητών της εξουσίας είχαν πλέον αποκρυσταλλωθεί και είχαν καταστεί γνωστές στο εκλογικό σώμα, ώστε αυτό να προβεί στην επιλογή του στις επερχόμενες εκλογές. Αιχμή του δόρατος της στρατηγικής της ΝΔ ήταν ο αποκλεισμός μιας ενδεχόμενης μετεκλογικής συνεργασίας σε περίπτωση μη επίτευξης αυτοδυναμίας. Με όλες τις δημοσκοπήσεις να δίνουν προβάδισμα στη Νέα Δημοκρατία, ο ίδιος ο πρωθυπουργός σε κάθε ευκαιρία με τον αέρα του αρχηγού του πρώτου κόμματος,¹³⁵ πρότασε ως μόνη λύση αποφυγής του αδιέξοδου της ακυβερνησίας την άμεση προσφυγή στις κάλπες, θεωρώντας ανέφικτη τη συνεργασία είτε μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων είτε μεταξύ ΝΔ και ενός μικρότερου. Σε διαφορετικό μήκος κύματος το ΠΑ.ΣΟ.Κ. πρότασε το σκάνδαλο των ομολόγων και την αδυναμία του κρατικού μηχανισμού να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων

¹³⁴ Τα Νέα, 7 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 1.

¹³⁵ Η Καθημερινή, 16 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

προκειμένου να αντιμετωπίσει τις πυρκαγιές.¹³⁶ Ο Γιώργος Παπανδρέου σε κάθε ευκαιρία επιχειρούσε να πλήξει την εικόνα του Κώστα Καραμανλή, ο οποίος ήταν ο μόνος ουσιαστικά που είχε παραμείνει σχεδόν αλώβητος. Ταυτόχρονα, η Νέα Δημοκρατία με στόχο να πλήξει επικοινωνιακά το ΠΑ.ΣΟ.Κ. θα κατακρίνει τους υψηλούς αντιπολιτευτικούς τόνους της αξιωματικής αντιπολίτευσης ως ανακόλουθους με το κλίμα συστράτευσης και αλληλεγγύης που επικράτησε μεταξύ των πολιτών μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές. Αντίθετα, το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα, μέσω του Γιώργου Παπανδρέου επιχειρήσε μία «υγιή πόλωση» προκειμένου να συσπειρωθεί η εκλογική βάση του κόμματος.¹³⁷

Οι ψηφοφόροι ενώπιον της κάλπης είχαν το δίλημμα «αυτοδύναμη κυβέρνηση ή νέες εκλογές», γνωρίζοντας ότι ο Καραμανλής ήταν καθ' όλα διατεθειμένος να υλοποιήσει την «απειλή» του.¹³⁸

Η επερχόμενη εκλογική αναμέτρηση του Σεπτεμβρίου θα αποτελούσε την επίσημη πρεμιέρα του νέου εκλογικού νόμου (Ν. 3231/2004 Σκανδαλίδη). Ο εν λόγω νόμος εξαρτούσε την κυβερνητική αυτοδυναμία από δύο παράγοντες:

- Το ποσοστό του πρώτου κόμματος, ανεξαρτήτως της διαφοράς του από το δεύτερο σε προτίμηση κόμμα, και

¹³⁶ *Η Καθημερινή*, 7 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

¹³⁷ *Η Καθημερινή*, 6 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 5.

¹³⁸ *Το Βήμα*, 11 Σεπτεμβρίου 2007.

- Το ποσοστό των συνδυασμών που δεν θα συγκεντρώσουν το απαιτούμενο 3% προκειμένου να εξασφαλίσουν την είσοδό τους στο Κοινοβούλιο (αναντιπροσωπευτη ψήφος).¹³⁹

Επομένως, το θέμα αυτό, δηλαδή το ενδεχόμενο μη αυτοδυναμίας σε περίπτωση πεντακομματικής Βουλής, βρισκόταν στο επίκεντρο των εξελίξεων, μαζί με το σκάνδαλο των ομολόγων συνοδευόμενο από το πόρισμα Ζορμπά και τα ψηφοδέλτια επικρατείας των κομμάτων με κορωνίδα την εκλόγιμη θέση του ναυάρχου Χηνοφώτη. Με υπαρκτό το ενδεχόμενο εισόδου του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού στη Βουλή, γεγονός που αυτομάτως συνεπάγεται πτώση του αθροίσματος των ποσοστών των συνδυασμών της αναντιπροσωπευτης ψήφου, το ποσοστό αυτοδυναμίας (151/300 έδρες) υπολογιζόταν ότι θα κινείται σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με το 2004. Η Νέα Δημοκρατία, φερόμενη από τις δημοσκοπήσεις ως πρώτο κόμμα, εκμεταλλεύτηκε απόλυτα επικοινωνιακά το ενδεχόμενο ακυβερνησίας σε περίπτωση που δεν εξασφαλιστεί η απαιτούμενη αυτοδυναμία.

Ο ίδιος ο Πρωθυπουργός δήλωνε ξεκάθαρα καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, άπαξ και είχε καταστεί σαφές ότι ήταν αμφίβολη η επίτευξη αυτοδυναμίας, ότι απέκλειε κάθε ενδεχόμενη μετεκλογική συνεργασία με οποιοδήποτε κόμμα σε περίπτωση μη επίτευξης αυτοδυναμίας, προκρίνοντας ως μόνη λύση τη διεξαγωγή νέων εκλογών.¹⁴⁰ Η δήλωση του Καραμανλή περί άμεσης προσφυγής στις κάλπες σε περίπτωση μη αυτοδυναμίας είχε διπλό σκοπό:

- Αφενός την εκλογική συμπίεση του Λαϊκού Ορθόδοξου Συναγερμού του Γ. Καρατσαφέρη, ώστε να περιορίσει ει δυνατόν τη διαρροή ψηφοφόρων και
- Αφετέρου τη συσπείρωση των αναποφάσιστων του ενδιάμεσου χώρου, οι οποίοι με βάση τη λογική το μη χείρον, βέλτιστον θα τάσσονταν υπέρ της εξασφάλισης κυβερνητικής αυτοδυναμίας, ώστε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο ακυβερνησίας.¹⁴¹

¹³⁹ *Η Καθημερινή*, 25 Αυγούστου 2007, σελ 8.

¹⁴⁰ *Η Καθημερινή*, 7 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 4.

¹⁴¹ *Η Καθημερινή*, 16 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 6.

Δεύτερη ευκαιρία ζήτησε ο ίδιος ο Πρωθυπουργός, ως το άφθαρτο ακόμη πρόσωπο της αποχωρούσας κυβέρνησης.¹⁴²

Δύο ήταν οι ερωτηματικές αντωνυμίες που συνόδευσαν τον ψηφοφόρο στις κάλπες: *ποιος* και *πώς*. Πιο αναλυτικά, ποιος θα είναι ο νικητής των εκλογών και αν θα επιτευχθεί αυτοδυναμία. Το βράδυ της 16^{ης} Σεπτεμβρίου ο ελληνικός λαός απεφάνθη ότι θα δώσει για δεύτερη φορά εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Κώστα Καραμανλή, με τη δεύτερη αυτή τετραετία –και παράλληλα ευκαιρία να τίθεται σε άλλη βάση. Το ποσοστό της ΝΔ σημείωσε πτώση της τάξεως του 3%, γεγονός το οποίο σε συνδυασμό με τον ισχύοντα εκλογικό νόμο μεταφράστηκε σε συρρίκνωση της κοινοβουλευτικής της ομάδας κατά 14 βουλευτές.¹⁴³ Η φθορά της κυβερνώσας παράταξης, όπως αυτή αποτυπώθηκε στο εκλογικό αποτέλεσμα ενίσχυσε τελικά τα μικρότερα κόμματα.¹⁴⁴ Αναμφισβήτητα περισσότερο κερδισμένο αποδείχθηκε το κόμμα του Γιώργου Καραντζαφέρη, το οποίο και κατόρθωσε να υποσκελίσει το ανάχωμα του 3% εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την είσοδό του στη Βουλή.

Το ότι οι αποχωρούντες από τη Νέα Δημοκρατία ψηφοφόροι δεν κατευθύνθηκαν προς το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αλλά κινήθηκαν προς μικρότερα κόμματα, καθιστά το εκλογικό

¹⁴² *Τα Νέα*, 10 Σεπτεμβρίου 2008, σελ 5.

¹⁴³ *Η Καθημερινή*, 17 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

¹⁴⁴ *Η Καθημερινή*, 17 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 5.

αποτέλεσμα και κατ' επέκταση την προκύπτουσα Βουλή ιδιαίτερα ενδιαφέροντα στοιχεία. Το ότι οι απογοητευμένοι από την κυβέρνηση Καραμανλή ψηφοφόροι δεν βρήκαν εκλογικό καταφύγιο στους κόλπους του έτερου μεγάλου κόμματος, δύναται να μεταφραστεί και ως εξής: τα δύο κόμματα εξουσίας την τελευταία δεκαετία έχουν την τάση να κινούνται στο χώρο του κέντρου (μεσαίος χώρος), γεγονός που κατέστησε δυσδιάκριτες τις παραδοσιακές ιδεολογικές και πολιτικές τους διαφορές.¹⁴⁵ Τα μικρότερα κόμματα ευνοήθηκαν γιατί κέρδισαν σε επίπεδο ιδεολογίας, παράμετρος που τα πολυσυλλεκτικά είχαν θέσει σε δεύτερη μοίρα.

Το αποτέλεσμα των εκλογών κατά πολλούς ήταν αναμενόμενο. Όταν μία κυβέρνηση έχει πίσω της μόνο μία τετραετία, είναι εξαιρετικά σπάνιο να πέσει μόνο από το σύνδρομο της αρνητικής ψήφου.¹⁴⁶ Παράλληλα το κόμμα του Γιώργου Παπανδρέου δεν κατόρθωσε να εκμεταλλευτεί τα λάθη και τις παραλείψεις της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, ώστε να πλήξει την πολιτική τους απήχηση. Παρόλο που η «γαλάζια» κυβέρνηση προσέφερε απλόχερα ευκαιρίες –πάτημα στο ΠΑ.ΣΟ.Κ. για να την απαξιώσει πολιτικά, ο Παπανδρέου επέμεινε σε ένα γενικόλο, κραυγαλέο και κατά κανόνα ισοπεδωτικό αντιπολιτευτικό στυλ, που όχι μόνο δεν πείθει, αλλά και απωθεί.¹⁴⁷

Πύρρειος νίκη με οριακή πλειοψηφία μεν, αλλά με το *στίγμα* του νικητή. Αυτοδύναμη, αλλά και αδύναμη η νέα κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας. Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν προσωπική επιτυχία του Κώστα Καραμανλή. Όμως, η ισχνή πλειοψηφία των 152 εδρών αποτελούσε δίκτοπο μαχαίρι. Η συνοχή της νέας κυβέρνησης ήταν επιτακτική ανάγκη και εναπόκειτο πλήρως στον ίδιο τον πρωθυπουργό να την εξασφαλίσει. Το βασικό, όμως, πρόβλημα της νέας κυβέρνησης δεν είναι η κοινοβουλευτική αλλά η πολιτική πλειοψηφία. Μεγάλο μέρος των φίλα προσκείμενων στη Νέα Δημοκρατία ψηφοφόρων είναι διατεθειμένο να προσφέρει μία δεύτερη ευκαιρία, όμως αυτή τη φορά η λαϊκή νομιμοποίηση δεν πρόκειται να συνοδεύεται από περίοδο χάριτος, όπως συνέβη το 2004. Η νέα

¹⁴⁵ *Η Καθημερινή*, 17 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 7.

¹⁴⁶ *Η Καθημερινή*, 26 Αυγούστου 2007, σελ 3.

¹⁴⁷ *Η Καθημερινή*, 26 Αυγούστου 2007, σελ 3.

κυβέρνηση θα έρθει εξ αρχής αντιμέτωπη με την πίεση του ελληνικού λαού για υλοποίηση των υποσχέσεων που είχε αναλάβει.

Η εικόνα της νέας κυβέρνησης σύμφωνα με τον Στάθη.¹⁴⁸

¹⁴⁸ *Ελευθεροτυπία*, 19 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 6.

Ανάδειξη Προέδρου ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Το δεύτερο συνεχόμενο αρνητικό εκλογικό αποτέλεσμα σε επίπεδο εθνικών εκλογών ήταν αναμενόμενο ότι θα προκαλούσε κλυδωνισμούς στο εσωτερικό του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος. Η οριστικοποίηση των αποτελεσμάτων εκτός από τις αναμενόμενες επιπτώσεις σε κυβερνητικό επίπεδο, είχε καταλυτικές επιπτώσεις και σε επίπεδο εσωτερικών ισορροπιών στον ένα πυλώνα του ελληνικού κομματικού διπολικού συστήματος.¹⁴⁹ Μετά την οριστικοποίηση των αποτελεσμάτων, ο αρχηγός της παράταξης προέβη άμεσα σε δήλωση ότι θα προσφύγει στη βάση του ΠΑΣΟΚ προκειμένου να επαναβεβαιώσει τη θέση του ως πρόεδρος του κόμματος.¹⁵⁰ Ο Ευάγγελος Βενιζέλος άδραξε τη δοθείσα ευκαιρία και σήκωσε το γάντι δηλώνοντας *παρών* στη διαδικασία ανάδειξης νέου αρχηγού.¹⁵¹ Ένα κόμμα, που μέχρι και πριν από μερικές ώρες διεκδικούσε την επιστροφή του στην εξουσία, κατέληξε να παρουσιάσει σοβαρότατα εσωτερικά προβλήματα. Οι δύο –μέχρι στιγμής– υποψηφιότητες θα μπορούσαν να μετεξελιχθούν σε ομαδώσεις, δημιουργώντας κίνδυνο για την ενότητα της παράταξης.

Πρόσφορη η ακρωνυμία του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος προκειμένου να αποδοθεί η επόμενη ημέρα της εκλογικής αναμέτρησης της 16ης Σεπτεμβρίου.¹⁵²

¹⁴⁹ *Η Καθημερινή*, 16 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

¹⁵⁰ *Η Καθημερινή*, 17 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

¹⁵¹ *Τα Νέα*, 17 Σεπτεμβρίου 2007.

¹⁵² *Στο ίδιο.*

Ακόμη και ο πρώην πρωθυπουργός και διατελέσας πρόεδρος του κινήματος, Κώστας Σημίτης δήλωνε προβληματισμένος εξ αιτίας της κλιμακούμενης πόλωσης, η οποία σύμφωνα με τον ίδιο δύναται να είναι επιζήμια συνολικά για την παράταξη.¹⁵³ Όταν όμως, μόλις μερικά εικοσιτετράωρα μετά την εκλογική αναμέτρηση και την ήττα που επεφύλασσε για το ΠΑ.ΣΟ.Κ., το πολιτικό συμβούλιο του κόμματος κατέληξε στην 11^η Νοεμβρίου ως ημερομηνία ανάδειξης του νέου αρχηγού,¹⁵⁴ οι ανησυχίες αμβλύθηκαν. Η ομοφωνία στην επιλογή της ημερομηνίας διεξαγωγής των εσωκομματικών διαδικασιών αποτέλεσε το πρώτο τεστ ενότητας, το οποίο και εστέφθη με επιτυχία,¹⁵⁵ ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την αίσθηση ότι οι εσωτερικές διαμάχες θα λήξουν με την ανάδειξη αρχηγού. Σε αυτό συνέβαλλε και η υποψηφιότητα του Κώστα Σκανδαλίδη, η οποία ανακοινώθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου και εξασφάλισε αλλαγή των συσχετισμών και απόπειρα περιορισμού της πόλωσης.¹⁵⁶ Σε κάθε όμως περίπτωση οι επόμενες 50 ημέρες θα αποτελούσαν το κρισιμότερο διάστημα που θα έχει διανύσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. από το 1974 οπότε και συστάθηκε.

Καθ' όλη τη διάρκεια του Οκτωβρίου παρατηρείτο το εξής δημοσκοπικό παράλογο: προβάδισμα του Γ. Παπανδρέου στην ερώτηση «ποιόν προτιμάτε για αρχηγό του ΠΑ.ΣΟ.Κ.» και υπεροχή του Ευ. Βενιζέλου αναφορικά με μία κυβερνητική προοπτική. Ο Ευ. Βενιζέλος θεωρείται δηλαδή καταλληλότερος του Γ. Παπανδρέου ως αντίπαλος του Κ. Καραμανλή (GPO για το Mega),¹⁵⁷ με το 61% των ερωτηθέντων να πιστεύει ότι ο Ευ. Βενιζέλος είναι αυτός που δύναται να οδηγήσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ. σε νίκη στις επόμενες εκλογές.¹⁵⁸ Σταδιακά, όμως, η εικόνα αυτή διαφοροποιήθηκε: το «ευδιάκριτο» προβάδισμα Παπανδρέου έναντι του Βενιζέλου,¹⁵⁹ μετατρέπεται σε σαφή υπεροχή, γεγονός που επιβεβαιωνόταν σε κάθε διενεργηθείσα δημοσκόπηση.¹⁶⁰ Η διαφορά μεταξύ των δύο βασικών διεκδικητών της αρχηγίας δέκα

¹⁵³ *Καθημερινή*, 11 Οκτωβρίου 2007, σελ 5.

¹⁵⁴ *Το Βήμα*, 21 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 6.

¹⁵⁵ *Τα Νέα*, 21 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 7.

¹⁵⁶ *Το Βήμα*, 29 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 6.

¹⁵⁷ *Το Βήμα*, 23 Οκτωβρίου 2007, σελ 14.

¹⁵⁸ *Τα Νέα*, 9 Οκτωβρίου 2007, σελ 9.

¹⁵⁹ *Καθημερινή*, 10 Οκτωβρίου 2007, σελ 3.

¹⁶⁰ *Τα Νέα*, 23 Οκτωβρίου 2007, σελ 10.

ημέρες πριν την 11^η Νοεμβρίου αγγίζει το 18%,¹⁶¹ ενώ ο Γ. Παπανδρέου προηγείται και στην παράσταση νίκης με 55% έναντι 32% του Ευ. Βενιζέλου.¹⁶²

Σε επίπεδο πολιτικού λόγου, λάβαρο του Γ. Παπανδρέου αποτέλεσε η ανάγκη αυτονομίας της πολιτικής. Αντίθετα, ο Ευ. Βενιζέλος εξακολουθούσε να επενδύει πολιτικά στο δίλημμα «υπό ποια ηγεσία το ΠΑΣΟΚ μπορεί να επικρατήσει της Ν.Δ. στις επερχόμενες εκλογές;».¹⁶³ Είκοσι ημέρες πριν τη διεξαγωγή των εσωκομματικών εκλογών, οι θέσεις των διεκδικητών του «προεδρικού θώκου» είχαν συγκεκριμενοποιηθεί και πλέον η προσοχή του θα στρεφόταν στη συλλογή ψήφων, μέσω των περιοδειών τους ανά την επικράτεια.¹⁶⁴

Καταλυτικό ρόλο για την έκβαση της αναμέτρησης υπολογιζόταν ότι θα διαδραματίσει ο αριθμός των μελών και φίλων του κινήματος που θα προσέλθουν στη ψηφοφορία της 11^{ης} Νοεμβρίου. Και στα δύο επιτελεία είχε καταστεί σαφές ότι στα οργανωμένα μέλη ο Γ. Παπανδρέου είχε ασφαλές προβάδισμα, όμως οι συσχετισμοί θα μεταβάλλονταν υπέρ του Ευ. Βενιζέλου, όσο ο αριθμός των ψηφοφόρων αυξάνεται με άτομα εκτός του σκληρού πυρήνα των υποστηρικτών του κόμματος.¹⁶⁵ Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με εκτιμήσεις, τρεις είναι οι παράγοντες που θα διαμορφώσουν το αποτέλεσμα:

1. το εύρος της συμμετοχής στην ψηφοφορία με τη συμμετοχή ατόμων κυρίως εκτός του στενού κομματικού πυρήνα.
2. ο πιθανός εφησυχασμός ή η κινητοποίηση των υποστηρικτών του Γ. Παπανδρέου και του Ευ. Βενιζέλου αντίστοιχα λόγω των δημοσκοπήσεων.
3. το ποσοστό του Κ. Σκανδαλίδη.¹⁶⁶

¹⁶¹ Μεταξύ των ψηφοφόρων του ΠΑ.ΣΟ.Κ. καλύτερος αρχηγός θεωρείται ο Γ. Παπανδρέου, με το ποσοστό του να αγγίζει το 50%. Αντίθετα 32% επιλέγει τον Ευ. Βενιζέλο, ενώ ο Κ. Σκανδαλίδης αγγίζει το 7% (Public Issue για την Καθημερινή και τον Σκάι).

¹⁶² *Καθημερινή*, 12 Οκτωβρίου 2007, σελ 9.

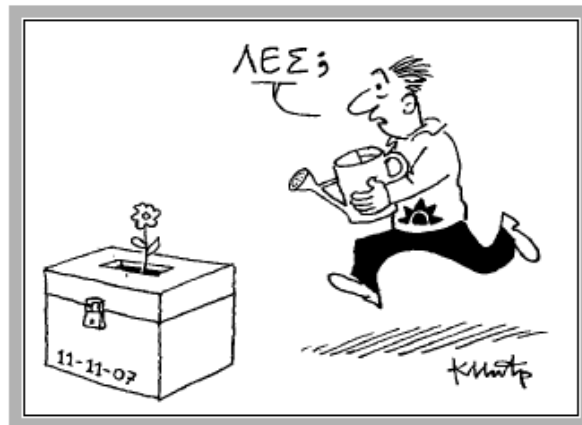
¹⁶³ *Καθημερινή*, 6 Νοεμβρίου 2007, σελ 3.

¹⁶⁴ *Καθημερινή*, 21 Οκτωβρίου 2007.

¹⁶⁵ *Καθημερινή*, 26 Οκτωβρίου 2007, σελ 11-2.

¹⁶⁶ *Καθημερινή*, 10 Νοεμβρίου 2007, σελ 5.

Με εξασφαλισμένη, τουλάχιστον δημοσκοπικά, την επανεκλογή, στόχος του Γ. Παπανδρέου ήταν να συγκεντρώσει ένα ποσοστό που να κυμαίνεται περί το 60%, ώστε να είναι όντως ισχυρή η δοθείσα εντολή. Με τον τρόπο αυτό ο ίδιος δε θα ήταν ευάλωτος σε πιθανές μελλοντικές πιέσεις.¹⁶⁷

Τα μέλη και οι φίλοι του ΠΑ.ΣΟ.Κ. προσήλθαν στις κάλπες στις 11 Νοεμβρίου 2007 ελπίζοντας ότι η εκλογή του προέδρου της παράταξης θα σήμανε και το τέλος των εσωκομματικών προβλημάτων των τελευταίων δύο μηνών.¹⁶⁸

Τελικώς, παρά τις πρακτικές δυσκολίες, το βράδυ της 11^{ης} Νοεμβρίου το ΠΑ.ΣΟ.Κ. απέκτησε αναμφισβήτητο αρχηγό. Ο Γ. Παπανδρέου με ποσοστό 55,91% έναντι 38,18% του Ευ. Βενιζέλου και 5,74% του Κ. Σκανδαλίδη επανεκλέχθηκε στην αρχηγία του κόμματος,¹⁶⁹ επιτυγχάνοντας το σκοπό του απόλυτα. Η θέση του Παπανδρέου μέσω της «κομματικής» νομιμοποίησης ενισχύθηκε απόλυτα, καθώς αυτή τη φορά η νομιμοποίηση ήταν ουσιαστική, εν αντιθέσει με εκείνη του 2004, που μόνος του αντίπαλος ήταν ένα λευκό ψηφοδέλτιο. Το γεγονός αυτό του εξασφάλισε –πέραν της παραμονής του στην ηγεσία, και μία μεγάλη κομματική κατάκτηση, πολιτικά ωφέλιμη κυρίως για τη χώρα.¹⁷⁰ Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στο διάστημα της εσωκομματικής του διαμάχης είχε «παραμελήσει» τα καθήκοντά του ως αξιωματική αντιπολίτευση, εκχωρώντας άτυπα μέρος της δοθείσης εξουσίας που του απονέμεται από το Σύνταγμα –πιο

¹⁶⁷ *Καθημερινή*, 6 Νοεμβρίου 2007, σελ 3.

¹⁶⁸ *Το Βήμα*, 11 Νοεμβρίου 2007, σελ 74.

¹⁶⁹ *Τα Νέα*, 12 Νοεμβρίου 2007.

¹⁷⁰ *Καθημερινή*, 11 Νοεμβρίου 2007, σελ 10.

συγκεκριμένα τον έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας, στην ελάχισσα αντιπολίτευση (Κ.Κ.Ε., ΣΥ.ΡΙΖ.Α, ΛΑ.Ο.Σ.).¹⁷¹

Οι δηλώσεις του Ευάγγελου Βενιζέλου μετά την οριστικοποίηση του αποτελέσματος περί δημιουργίας ρεύματος πολιτικής σκέψης εντός του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος κατακρίθηκαν έντονα από την πλειοψηφία των στελεχών του κόμματος ως διασπαστικές, ενώ η μόνη επιδίωξη πλέον ήταν η διασφάλιση της ενότητας.¹⁷² Το αποτέλεσμα, όμως, ήταν οριστικό και σαφές: νικητής ήταν ο Παπανδρέου και ο Βενιζέλος δεν ήταν παρά αυτός που του είχε αντιπαρατεθεί, γεγονός που θα τον συντρόφευε εσαεί.

¹⁷¹ Στο ίδιο.

¹⁷² *Το Βήμα*, 13 Νοεμβρίου 2007, σελ 4.

Εκλογική Αναμέτρηση 2009

Το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών του 2007 δεν ήταν παρά η απόδειξη ότι κατά τη διάρκεια της πρώτης –ανολοκλήρωτης– κυβερνητικής θητείας της ΝΔ δεν σημειώθηκε ουσιαστική μεταστροφή του εκλογικού σώματος, ούτε αμφισβητήθηκε ποτέ το διακριτό προβάδισμα του κυβερνώντος κόμματος. Οι εκλογές του 2007 δεν ήταν παρά η συνέχεια εκείνων του 2004. Όμως, η εν λόγω εκλογική αναμέτρηση χαρακτηρίστηκε από μια τριπλή μείωση:

- στη συμμετοχή
- στην επιρροή του δικομματισμού και
- στη διαφορά μεταξύ πρώτου και δεύτερου κόμματος.¹⁷³

Ακόμη και πριν τη 16^η Σεπτεμβρίου 2007, είχε καταστεί σαφές ότι μία ενδεχόμενη νίκη της Νέας Δημοκρατίας, μετεκλογικά θα δημιουργούσε προβλήματα. Η συσπείρωση θα περιοριζόταν σχεδόν αμέσως και η πολιτική της επιρροή θα κυμαινόταν σε χαμηλότερα επίπεδα. Αντίθετα, αν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κατόρθωνε να ξεπεράσει άμεσα τα αναμενόμενα εσωτερικά προβλήματα που θα ανέκυπταν, πιθανολογείτο πως θα μπορούσε σε σύντομο χρονικό διάστημα να ανακάμψει δημοσκοπικά και να είναι πρώτο στην πρόθεση ψήφου.¹⁷⁴ Πράγματι την επαύριον των εκλογών του 2007, οι ελπίδες για ισχυρή πλειοψηφία με την ισχνή αυτοδυναμία τελικά αποδείχθηκαν φρούδες. Οι διαφοροποιήσεις από την επίσημη κομματική γραμμή βδομάδες μόνο μετά την επανεκλογή στην εξουσία είναι συχνότατο φαινόμενο. Κατ' αποτέλεσμα, την ώρα που το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ταλανιζόταν από τα εσωτερικά του προβλήματα, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας βρισκόταν όμηρος των ίδιων της των βουλευτών.¹⁷⁵ Οι αντάρτες βουλευτές εκμεταλλευόμενοι το ασταθές της κυβέρνησης απειλούσαν το Μαξίμου με εκλογές, ενώ ο Κ. Καραμανλής αναγκαζόταν να αντιτάξει την πρόβλεψη του εκλογικού νόμου για εκλογή με λίστα σε περίπτωση εκλογών εντός 18μήνου.¹⁷⁶ Ένα γεγονός, επομένως ήταν αναμφισβήτητο: η νέα κυβέρνηση δε διαθέτει ούτε περίοδο χάριτος ούτε περιθώρια να διεκδικήσει μια τρίτη ευκαιρία.¹⁷⁷

¹⁷³ *Η Καθημερινή*, 20 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 11.

¹⁷⁴ *Η Καθημερινή*, 16 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 3.

¹⁷⁵ *Το Βήμα*, 16 Οκτωβρίου 2007, σελ 10.

¹⁷⁶ *Το Βήμα*, 21 Οκτωβρίου 2007.

¹⁷⁷ *Το Βήμα*, 17 Σεπτεμβρίου 2007, σελ 17.

Η πρόωρη προσφυγή στις κάλπες την 4^η Οκτωβρίου ήταν προσωπική απόφαση του Κ. Καραμανλή, η οποία σχεδιαζόταν ακόμη και πριν από την ήττα στις ευρωεκλογές. Οι βασικοί λόγοι που τον οδήγησαν στην κίνηση αυτή ήταν:

1. η αδυναμία της κυβέρνησης να αντέξει τους επερχόμενους κλυδωνισμούς του φθινοπώρου σχετικά με το μείζον θέμα της οικονομίας. Το έλλειμμα απαιτούσε τη λήψη σκληρών πρόσθετων μέτρων, στα οποία η κυβέρνηση δεν μπορούσε προβεί, καθώς η πολιτική νομιμοποίηση είχε πλέον εξαντληθεί.
2. η κοινοβουλευτική ομάδα της Νέας Δημοκρατίας μετρούσε πλήθος δυσαρεστημένων βουλευτών διατεθειμένων να δημιουργήσουν πολιτικές αναταράξεις με την επάνοδό τους στην τακτική σύνοδο της Βουλής.
3. ο φόβος για απρόοπτα γεγονότα ως απόρροια των σκανδάλων που σημάδεψαν τη δεύτερη κυβερνητική περίοδο υπό την πρωθυπουργία του.¹⁷⁸

Ακολουθώντας την ίδια τακτική με το 2007, ο Κ. Καραμανλής επιλέγει να αξιοποιήσει στο έπακρο τις προβλεπόμενες από το Σύνταγμα διατάξεις, προκειμένου να διαλύσει τη Βουλή και να ζητήσει νωπή λαϊκή εντολή για την αντιμετώπιση του ζητήματος της οικονομίας. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Κάρολος Παπούλιας, μετά τη συνάντησή του με τον πρωθυπουργό, δεν ήταν παρά υποχρεωμένος να εκδώσει το προεδρικό διάταγμα διάλυσης της βουλής, καθώς ο ρόλος του δεν περιελάμβανε κανενός είδους πρωτοβουλία.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Τα Νέα, 3 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 7.

¹⁷⁹ Τα Νέα, 4 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 3.

Προκειμένου το διάγγελμα της 2^{ας} Σεπτεμβρίου του να ευθυγραμμιστεί με τις επιταγές του Συντάγματος (53§1) αναφορικά με τα χρονικά όρια που προβλέπονται για τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη εκλογών για ανάδειξη νέας, ο Κ. Καραμανλής πιθανόν δεν ασχολήθηκε τόσο με το ότι η αρχή της προεκλογική περιόδου συνέπεσε με τον εορτασμό για τη 35ετή επέτειο της σύστασης του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος. Ο Γ. Παπανδρέου εκμεταλλευόμενος την ευκαιρία αυτή ζήτησε *ψήφο εμπιστοσύνης για τον ίδιο και ψήφο αυτοδυναμίας για το ΠΑ.ΣΟ.Κ.*¹⁸⁰ Πέραν, όμως, τούτου η 4^η Οκτωβρίου ήταν σημειολογικά ιδιαίτερα σημαντική για την ίδια του την παράταξη, καθώς τη συγκεκριμένη ημερομηνία το 1974 ιδρύθηκε από τον Κων/νο Καραμανλή η Νέα Δημοκρατία.¹⁸¹

*Σχολιασμός του Κυρ για τις προεκλογικές εξαγγελίες περί λιτότητας και σύνδεσή τους με τα σκάνδαλα της τελευταίας διατείας.*¹⁸²

Η προκήρυξη των εκλογών για τις 4 Οκτωβρίου εξασφάλισε ένα ρεκόρ για τη Νέα Δημοκρατία, αυτό της μονοκομματικής κυβέρνησης με τον πιο σύντομο κυβερνητικό βίο¹⁸³ από το 1974 και έπειτα. Έτερη πρωτοπορία για τον Καραμανλή η εξαγγελία μέτρων αυστηρής λιτότητας σε περίπτωση επανεκλογής στην εξουσία. Ο πρωθυπουργός αντί

¹⁸⁰ *Τα Νέα*, 4 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 10.

¹⁸¹ *Το Βήμα*, 3 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 3.

¹⁸² *Το Βήμα*, 27 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 73.

¹⁸³ Η κυβέρνηση συνεργασίας ΝΔ-Αριστεράς υπό τον Τζ. Τζαννετάκη και η οικουμενική υπό τον Ξ. Ζολώτα της περιόδου 1989-90 αποτελούνταν από δύο και τρία κόμματα αντίστοιχα.

–ως είθισται προεκλογικά, να προβεί σε φιλολαϊκές προγραμματικές δηλώσεις, παρουσίασε ως μονόδρομο τη λήψη αντιλαϊκών μέτρων προκειμένου να αντιμετωπιστεί το έλλειμμα της ελληνικής οικονομίας. Κατά πολλούς, η κίνηση αυτή προετοίμασε το έδαφος για μια «ηρωική έξοδο» αμέσως μετά την εκλογική αναμέτρηση, το αποτέλεσμα της οποίας διαφαινόταν με αρκετά μεγάλη πιθανότητα να είναι αρνητικό για τη Νέα Δημοκρατία.¹⁸⁴

Από το βράδυ του διαγγέλματος, η χώρα είχε εισέλθει επισήμως σε τροχιά εκλογών. Η προεκλογική περίοδος είχε αρχίσει και ο πρωθυπουργός θα είναι ο πρώτος που θα αδράξει την ευκαιρία, που ο ίδιος είχε δημιουργήσει, προκειμένου να υποστηρίξει ότι αποκλειστικό διακύβευμα της επικείμενης εκλογικής αναμέτρησης είναι η διαχείριση της οικονομικής κρίσης. Ταυτόχρονα, μάλιστα, μετακύλυσε την ευθύνη για το τόσο πρόωρο της εκλογικής αναμέτρησης στην αξιωματική αντιπολίτευση, κατηγορώντας την για την αρνητική της στάση στο ζήτημα της προεδρικής εκλογής.¹⁸⁵ Στο διάγγελμά του ο Πρωθυπουργός υποστήριξε ότι το δίλημμα της εκλογικής αναμέτρησης είναι ποιος θα διαχειριστεί την έξοδο της χώρας από την οικονομική κρίση. Η απάντηση του Γ. Παπανδρέου στη δήλωση αυτή ήταν ένα άλλο δίλημμα μεταξύ νεοσυντηρητικών επιλογών και προοδευτικών λύσεων.¹⁸⁶

Πριν ακόμη την επίσημη ανακοίνωσή τους, η τόσο πρόωρη προσφυγή στις κάλπες θεωρήθηκε από πολλούς υπουργούς και βουλευτές της κυβερνώσας παράταξης πολιτική αυτοκτονία.¹⁸⁷ Τα συναισθήματα που επικράτησαν στο Υπουργικό Συμβούλιο, στην κοινοβουλευτική ομάδα και στα κομματικά στελέχη της Νέας Δημοκρατίας μετά την ανακοίνωση πρόωρης προσφυγής στις κάλπες ήταν κατήφεια, προβληματισμός και απογοήτευση.¹⁸⁸ Πρώτος που διαφοροποιήθηκε δημόσια δηλώνοντας ότι θεωρεί την κίνηση αυτή ιστορικό λάθος και ότι δεν θα είναι υποψήφιος ήταν ο Μιχάλης Λιάπης.¹⁸⁹

¹⁸⁴ *Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 8-9.

¹⁸⁵ *Καθημερινή*, 3 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 3.

¹⁸⁶ *Καθημερινή*, 3 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 3.

¹⁸⁷ *Τα Νέα*, 1 Σεπτεμβρίου 2009

¹⁸⁸ *Το Βήμα*, 3 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 3.

¹⁸⁹ *Τα Νέα*, 4 Σεπτεμβρίου 2009.

Παρόλο που υπήρχαν ορισμένα κομματικά στελέχη, όπως ο Γ. Σουφλιάς, που στήριξαν την κίνηση Καραμανλή για εκλογές στις 4 Οκτωβρίου, δεν παύει να ήταν μία προσωπική επιλογή του Πρωθυπουργού, ο οποίος και ήταν και ο μόνος υπεύθυνος.¹⁹⁰

Η επικείμενη εκλογική αναμέτρηση θα πραγματοποιείτο με τον ήδη σε ισχύ από το 2007 εκλογικό νόμο Σκανδαλίδη. Για ακόμη μία φορά, σημαντικός παράγων της αυτοδυναμίας δεν ήταν η διαφορά των δύο πρώτων κομμάτων, αλλά το ποσοστό του πρώτου κόμματος σε συνάρτηση με την αναντιπροσώπευτη ψήφο. Για την εξασφάλιση της αυτοδυναμίας (151 στις 300 έδρες), το πρώτο κόμμα θα έπρεπε να συγκεντρώσει ποσοστό της τάξης του 40,2%, το οποίο θα μειωνόταν με την αύξηση του αθροίσματος των κομμάτων που θα κυμαίνονταν κάτω του 3%.¹⁹¹ Σε περίπτωση που η αυτοδυναμία δεν εξασφαλιζόταν με το πριμ των 40 εδρών (νόμος Σκανδαλίδη) και οι διερευνητικές εντολές δεν ευδοκίμοιαν, τότε η εκλογική αναμέτρηση που θα ακολουθούσε θα πραγματοποιείτο με το νόμο Παυλόπουλου και οι «ενίσχυση» του πρώτου κόμματος θα ήταν 50 έδρες.

Μεταξύ των γεγονότων που απασχόλησαν τον ημερήσιο τύπο καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου ήταν και η διεξαγωγή του debate. Καθότι πλέον

¹⁹⁰ *Το Βήμα*, 6 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 20.

¹⁹¹ *Τα Νέα*, 5 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 16.

προεκλογική περίοδος χωρίς διενέργεια τηλεμαχίας των πολιτικών αρχηγών δεν νοείται, η εκλογική αναμέτρηση δε θα αποτελούσε εξαίρεση. Σε αυτές τις εκλογές όμως υπήρξε μία πρωτοτυπία: τα debate θα είναι δύο, ένα μεταξύ όλων των πολιτικών αρχηγών και ένα μεταξύ των δύο διεκδικητών του πρωθυπουργικού θώκου. Το ζήτημα του debate αποτέλεσε θέμα διαπραγματεύσεων ιδιαίτερα μεταξύ των δύο παρατάξεων εξουσίας. Οι διαπραγματεύσεις όμως αυτές περιορίστηκαν σε οργανωτικά προβλήματα: ένα ή δύο; Δευτέρα και Τρίτη ή Τρίτη και Τετάρτη; 5 ή 6 κόμματα; 75 ή 90 λεπτά; Ερωταπαντήσεις ή τοποθετήσεις; Διευκρινήσεις ή δευτερολογίες; Αμερικάνικο ή γαλλικό μοντέλο;¹⁹² Δημοσιογράφοι ή συντονιστές;

Οι διαπραγματεύσεις για τη διοργάνωση του debate κατά κύριο λόγο περιλάμβαναν τον τύπο και όχι την ουσία, δίνοντας με τον τρόπο αυτό την αίσθηση ότι τα προτεινόμενα προγράμματα διακυβέρνησης ακόμη και για τους ίδιους τους υποψήφιους βρίσκονται σε δεύτερη μοίρα.¹⁹³

Το debate που διεξήχθη μεταξύ των δύο διεκδικητών της εξουσίας την Τρίτη 22 Σεπτεμβρίου έμελλε να αποτελέσει ένα καθ' όλα αποτυχημένο κύκνειο άσμα για τον Κ. Καραμανλή. Ο διεκδικών ανανέωση της λαϊκής εντολής έχασε κατά κράτος από το διεκδικητή της εξουσίας, Γ. Παπανδρέου. Η διαφορά δεν ήταν στα σημεία, καθώς ο Πρωθυπουργός στην προσπάθειά του να ανατρέψει το κλίμα αναγκάστηκε να

¹⁹² Το αμερικάνικο μοντέλο επιτάσσει οι συμμετέχοντες να είναι όρθιοι, ενώ το γαλλικό να είναι καθιστοί.

¹⁹³ Τα Νέα, 10 Σεπτεμβρίου 2009.

ασκήσει αντιπολίτευση στις κυβερνήσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. της περιόδου 1993-2004, κάνοντας με τον τρόπο αυτό πρόβα για το ρόλο που θα του επιφύλασσε το εκλογικό αποτέλεσμα της 4^{ης} Οκτωβρίου, άπαξ και διατηρούσε τα ηνία της παράταξης.¹⁹⁴ Ο Γ. Παπανδρέου αντίθετα ήταν ο αδιαμφισβήτητος νικητής, καθώς ήταν απόλυτα προετοιμασμένος και διέθετε τον αέρα του νικητή και κατ' επέκταση μέλλοντος Πρωθυπουργού.¹⁹⁵

Η κυριάρχηση του αρχηγού του ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν και εν μέρει απόρροια της εμφάνισής του στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης. Από το βήμα της Δ.Ε.Θ. ο Γ. Παπανδρέου είχε παρουσιάσει το πρόγραμμα διακυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για τις πρώτες 100 ημέρες, δηλαδή για το πρώτο τρίμηνο, το οποίο θα διέπεται από αυστηρά χρονοδιαγράμματα και συγκεκριμένες νομοθετικές πρωτοβουλίες.¹⁹⁶ Με την αυτοπεποίθηση που του προσέφερε το δημοσκοπικό προβάδισμα, ο αρχηγός του ΠΑ.ΣΟ.Κ. προέβη σε μία ολοκληρωμένη και συγκροτημένη οικονομική πρόταση, η οποία, βάσει δηλώσεων, περιλάμβανε πέντε έτοιμα προς κατάθεση νομοσχέδια για τα κρίσιμα θέματα της οικονομίας, του κρατικού μηχανισμού και του κοινωνικού κράτους.¹⁹⁷ Η παρουσία του Γ. Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη αποδείχθηκε καταλυτική στη διαμόρφωση του προεκλογικού σκηνικού: οι δημοσκοπήσεις που ακολούθησαν εκτιμούσαν ότι το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης το βράδυ της 4^{ης} Οκτωβρίου θα γινόταν αποδέκτης λαϊκής εντολής που θα του εξασφάλιζε το σχηματισμό αυτοδύναμης κυβέρνησης. Οι ίδιες πηγές μάλιστα υπολόγιζαν ότι η διαφορά μεταξύ των δύο κομμάτων εξουσίας θα κυμαινόταν μεταξύ 5,7% και 8,9%.¹⁹⁸ Το προβάδισμα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου ήταν δεδομένο. Το αίνιγμα παρέμενε η επίτευξη ή όχι αυτοδυναμίας.¹⁹⁹ Όμως, ο Γ. Παπανδρέου διέθετε τον αέρα του νικητή, γεγονός που δεν ίσχυε στις προηγούμενες δύο εκλογικές αναμετρήσεις. Από την πρώτη στιγμή, μάλιστα, είχε δεσμευτεί για τρεις καινοτομίες που θα προωθήσει την επομένη των εκλογών, σε περίπτωση ευνοϊκού εκλογικού αποτελέσματος:

¹⁹⁴ *Τα Νέα*, 23 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 7.

¹⁹⁵ *Στο ίδιο*, σελ 1.

¹⁹⁶ *Καθημερινή*, 12 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 3.

¹⁹⁷ *Τα Νέα*, 14 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 8-9.

¹⁹⁸ *Τα Νέα*, 15 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 8-9.

¹⁹⁹ *Καθημερινή*, 18 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 9.

1. μικρότερη σε αριθμό μελών κυβέρνηση
2. καθιέρωση αξιοκρατίας στη στελέχωση του κρατικού μηχανισμού
3. θέσπιση ασυμβίβαστου μεταξύ κόμματος και κράτους.²⁰⁰

Ο Γ. Παπανδρέου ήταν απόλυτα διατεθειμένος να παρουσιάσει ένα εντελώς διαφορετικό κόμμα από εκείνο που παρέλαβε. Ο Κ. Σημίτης αναμφισβήτητα είχε υποστηρικτές ένα μέρος του εκλογικού σώματος, όμως δεν παύει να είχε έρθει σε προστριβές με την πλειοψηφία. Αν ετίθετο επικεφαλής του ψηφοδελτίου επικρατείας ενδέχεται ως γεγονός να μεταφραζόταν ότι ο ΠΑ.ΣΟ.Κ. παραμένει το ίδιο με εκείνο της περιόδου 1996-2004, αίσθηση που ο αρχηγός του κινήματος επεδίωκε να αποφύγει.²⁰¹

Η αναμόρφωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. αποτέλεσε προτεραιότητα του Παπανδρέου. Μάλιστα, το «διαζύγιο» του παλαιού ΠΑ.ΣΟ.Κ. του Κ. Σημίτη από το νέο του Γ. Παπανδρέου οριστικοποιήθηκε με τη ρήξη μεταξύ των δύο πολιτικών. Ο πρώην πρωθυπουργός είχε εκφράσει την πρόθεσή του να τεθεί επικεφαλής του ψηφοδελτίου επικρατείας, βλέψεις που ο νυν αρχηγός του Κινήματος δεν έδειξε διατεθειμένος να υλοποιήσει. Η αντιπρότασή του να τεθεί επικεφαλής του ψηφοδελτίου της Α΄ Πειραιά, όπως και στο παρελθόν, καθώς αυτή ήταν η περιφέρειά του, ή εναλλακτικά της Α΄ Αθηνών, δεν έγινε αποδεκτή από τον Κ. Σημίτη, ο οποίος και επέλεξε τη μη συμμετοχή σε κάποιο

²⁰⁰ Τα Νέα, 1 Οκτωβρίου 2009, σελ 9.

²⁰¹ Το Βήμα, 15 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 32.

ψηφοδέλτιο.²⁰² Οι λόγοι για τους οποίους η Ιπποκράτους επέλεξε να μην τεθεί ο πρώην πρωθυπουργός στο επικρατείας ήταν συγκεκριμένοι και λογικοί:

- ουδέποτε πρώην πρωθυπουργός είχε συμπεριληφθεί στο επικρατείας, καθώς βάσει νομοθεσίας, η εκλογή τους είναι δεδομένη, χωρίς να απαιτείται να δώσουν τη μάχη του σταυρού.
- Η διαμόρφωση του ψηφοδελτίου επικρατείας εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του αρχηγού του κόμματος, ο οποίος και διαθέτει απόλυτη ελευθερία, χωρίς οποιαδήποτε δέσμευση στις επιλογές του.
- Στόχος του Γ. Παπανδρέου ήταν στο επικρατείας να συμπεριληφθούν άτομα ευρείας αποδοχής, χαρακτηριστικό που λόγω της πολιτικής του πορείας ο Κ. Σημίτης δε διέθετε.²⁰³

Διάχυτη ήταν η αίσθηση ότι η εκλογική αναμέτρηση της 4^{ης} Οκτωβρίου προσομοιάζει περισσότερο σε παράδοση εξουσίας παρά σε εκλογές.²⁰⁴ Πράγματι η κίνηση Καραμανλή για προσφυγή στις κάλπες ενώ δημοσκοπικά το κυβερνόν κομμα υπολείπεται του ΠΑ.ΣΟ.Κ. κατά 6,7%, θεωρήθηκε ηθελημένη αποχώρηση του πρωθυπουργού.²⁰⁵

Έτερες, όμως, πολιτικές δυνάμεις, με πρωτοστατούσα τη Νέα Δημοκρατία, βρίσκονταν στον αντίποδα της κατάστασης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Η δέσμευση του Κ. Καραμανλή για καθαρά ψηφοδέλτια της παράταξής του αποδείχθηκε ότι δεν

²⁰² *Τα Νέα*, 12 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 16-7.

²⁰³ *Καθημερινή*, 13 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 7.

²⁰⁴ *Τα Νέα*, 12 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 15.

²⁰⁵ *Το Βήμα*, 6 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 69.

επρόκειτο να ολοκληρωθεί, αλλά προγραμματικά θα έμενε στη μέση. Οι Γ. Βουλγαράκης, Θ. Ρουσσόπουλος, Β. Μαγγίνας και Μ. Λιάπης, τα ονόματα των οποίων είχαν εμπλακεί σε κάποια σκάνδαλα²⁰⁶, με την απόσυρσή τους διευκόλυναν εν μέρει την κατάσταση. Όμως, το «κόψιμο» των Π. Δούκα (σκάνδαλο Βατοπεδίου), Σ. Τσιτουρίδη και Αρ. Παυλίδη (πλοία για την άγωνα γραμμή) δεν αρκούσε προκειμένου να εξισορροπηθεί το ότι παρά την εμπλοκή τους στο Βατοπέδι οι Ευ. Βασιάκος και Αλ. Κοντός συμπεριλήφθηκαν κανονικά στα ψηφοδέλτια του κόμματος. Με τον τρόπο αυτό κατέστη σαφές ότι οι αποκλεισμοί πραγματοποιήθηκαν με δύο μέτρα και δύο σταθμά, γεγονός που προκάλεσε κύματα δυσαρέσκειας στους διαδρόμους της Ρηγίλλης.²⁰⁷ Λίγες μέρες μάλιστα πριν την εκλογική αναμέτρηση στο ζήτημα των καθαρών ψηφοδελτίων αναφέρεται ο ίδιος ο γραμματέας της Νέας Δημοκρατίας, Λ. Ζαγορίτης, ο οποίος και προτρέπει τους ψηφοφόρους να «μαυρίσουν» εκείνους που ενόχλησαν και είναι στα ψηφοδέλτια.²⁰⁸

Παρόλο που οι γελοιογράφοι έχουν την τάση να σχολιάζουν τα δύο μεγάλα κόμματα εξουσίας, οι εξελίξεις στο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. δεν έμειναν ασχολίαστες από τον Κυρ.²⁰⁹

²⁰⁶ Βατοπέδι, αναψυκτήριο και δωρεάν ταξίδι αντίστοιχα.

²⁰⁷ *Τα Νέα*, 15 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 10-1.

²⁰⁸ *Τα Νέα*, 29 Σεπτεμβρίου 2009.

²⁰⁹ *Το Βήμα*, 13 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 73.

Ταυτόχρονα, υπαρκτός ήταν ο κίνδυνος διάσπασης για το Συνασπισμό Ριζοσπαστικής Αριστεράς εξ αιτίας της άρνησης των συνιστωσών του να αποδεχθούν για επικεφαλής τον Αλ. Τσίπρα, μετά την αποχώρηση του Αλ. Αλαβάνου.²¹⁰ Η άρνηση της πρότασης της Κουμουνδούρου αποδείχθηκε η κορυφή του παγόβουνου, καθώς μερικά εικοσιτετράωρα αργότερα ακολούθησε ανακοίνωση Αλαβάνου ότι δεν θα είναι υποψήφιος. Η λύση τελικά που ευρέθη ήταν ο ορισμός του συμβιβασμού: συλλογική ηγεσία.²¹¹

Στις εκλογές του 2009, η φθορά της κυβέρνησης εν αντιθέσει με το 2007 ήταν εμφανής και αναμφισβήτητη. Τα σκάνδαλα της περιόδου 2004-7 δεν διερευνήθηκαν. Έτερα ήρθαν να προστεθούν καθιστώντας ακόμη πιο δυσμενή τη θέση της κυβέρνησης. Το εκλογικό σώμα μη διατεθειμένο να δώσει τρίτη ευκαιρία ήταν σαφές ότι θα την καταψήφισε.²¹²

Το αποτέλεσμα των εκλογών ξεπέρασε κάθε προσδοκία για το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα. Είχε, όμως, και μία εν γενεί λογική: άπαξ και η Αριστερά δεν κατόρθωσε να εκμεταλλευτεί τη σημειωθείσα κρίση εκπροσώπησης, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν δεδομένο ότι θα ανακάμψει -συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην

²¹⁰ *Το Βήμα*, 5 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 5.

²¹¹ *Το Βήμα*, 8 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 6.

²¹² *Τα Νέα*, 3 Οκτωβρίου 2009, σελ 4.

ενδυνάμωση του δικομματικού συστήματος.²¹³ Η θετική αυτή εκδοχή του αποτελέσματος, είχε προγραμματικά και μία αρνητική: ο «λογαριασμός» για τον Κ. Καραμανλή. Καθότι οι τόσο πρόωρες εκλογές ήταν προσωπική του επιλογή, ένα αρνητικό εκλογικό αποτέλεσμα θα θεωρούταν και προσωπική του αποτυχία. Αρκετά ήταν στελέχη της Νέας Δημοκρατίας που ήταν διατεθειμένα να ζητήσουν ευθύνες μετά την επερχόμενη ήττα, πόσο μάλλον αν αυτή συνδυαζόταν και με επίτευξη αυτοδυναμίας από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.²¹⁴ Η αμφισβήτηση Καραμανλή δε θα είναι μόνο δεδομένη, αλλά ταυτόχρονα και ευρεία. Ο πρωθυπουργός, με απόλυτη συνείδηση της κατάστασης, αναμενόταν, παρά τις διαβεβαιώσεις του καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου ότι θα παραμείνει στις επάλξεις,²¹⁵ πως θα παραδώσει τη σκυτάλη.²¹⁶

²¹³ *Καθημερινή*, 20 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 11.

²¹⁴ *Το Βήμα*, 16 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 3.

²¹⁵ *Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2009.

²¹⁶ *Το Βήμα*, 18 Σεπτεμβρίου 2009.

Ανάδειξη Προέδρου Ν.Δ.

Από τα μέσα Σεπτεμβρίου, οπότε είχε πια καταστεί σαφές ότι η Νέα Δημοκρατία θα αναλάμβανε το ρόλο της μείζονος αντιπολίτευσης –η οποία δεν είναι τίποτε άλλο από μια οιονεί κυβέρνηση,²¹⁷ οι δελφίνοι της Ρηγίλλης (πρβλ. Δ. Αβραμόπουλος, Ντ. Μπακογιάννη, Αντ. Σαμαράς), παρά την προεκλογική στήριξη που παρείχαν στο πρόσωπο του Κ. Καραμανλή, παράλληλα με τις κομματικές τους υποχρεώσεις είχαν αρχίσει να προετοιμάζουν τα επιτελεία τους για την επομένη των εκλογών.²¹⁸ Οι διαβεβαιώσεις του Κ. Καραμανλή, καθ' όλη της διάρκειας της προεκλογικής περιόδου ότι θα παραμείνει στο τιμόνι της παράταξης και ότι «δεν πάει πουθενά»,²¹⁹ για τους γνώστες δεν ήταν παρά η απέλπιδα προσπάθεια του πρωθυπουργού να αυξήσει τη συσπείρωση, καθώς από την καταρρέουσα κυβέρνηση, το πρόσωπο του προέδρου της ήταν το μόνο που διατηρούσε μέρος της παλαιότερης αίγλης του.

Το αποτέλεσμα, όμως, των εκλογών ήταν σαφές. Η Νέα Δημοκρατία είχε χάσει με δέκα και πλέον μονάδες.²²⁰ Και καθώς, η πρόωρη εκλογική αναμέτρηση ήταν προσωπική επιλογή του Κ. Καραμανλή ήταν αναγκασμένος να αναλάβει και προσωπικά την ευθύνη. Ο αποχωρών πρωθυπουργός το βράδυ της 4^{ης} Οκτωβρίου προανήγγειλε τη διεξαγωγή έκτατου συνεδρίου προκειμένου να εκλεγεί ο νέος αρχηγός της παράταξης. Παρόλο που υπήρχε η δυνατότητα, ο Κ. Καραμανλής επέλεξε στο συνέδριο αυτό να μην θέσει καν υποψηφιότητα, καθώς ο ίδιος πιθανόν θεωρούσε ότι η μεγάλη σε έκταση ήττα της Νέας Δημοκρατίας δεν του επέτρεπε κάτι

²¹⁷ Η λογική πίσω από την τοποθέτηση αυτή είναι ότι, βάσει του ισχύοντος κομματικού συστήματος στην Ελλάδα, τα δύο μεγάλα κόμματα εναλλάσσονται στην εξουσία. Επομένως, το κόμμα που συγκροτεί τη μείζονα αντιπολίτευση είναι σχεδόν δεδομένο ότι αν όχι στις επόμενες, τότε με πιθανότητα που προσεγγίζει τη βεβαιότητα, θα επικρατήσει στις μεθεπόμενες εκλογές. Το γεγονός αυτό είναι απόρροια του «πολωμένου και ασύμμετρου τρικομματισμού», γέννημα της δεκαετίας του '80 που εν μέρει επιβιώνει μέχρι σήμερα, ο οποίος συνεπάγεται μία μόνο δυνατότητα κυβερνητικής εναλλαγής –μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων. (Ηλίας Νικολακόπουλος, *Εισαγωγή στη Θεωρία και την Πρακτική των Εκλογικών Συστημάτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1989, σελ 105)

²¹⁸ *Τα Νέα*, 16 Σεπτεμβρίου 2009, σελ 9.

²¹⁹ *Τα Νέα*, 7 Σεπτεμβρίου 2009.

²²⁰ <http://ekloges.ypes.gr/pages/index.html>

τέτοιο. Μετά από 13 χρόνια στο τιμόνι της Νέας Δημοκρατίας,²²¹ είχε αποφασίσει να παραδώσει τα ηνία της παράταξης, και η απόφασή του αυτή ήταν αμετάκλητη.²²²

Ο αποχωρών πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής ιδωμένος ως Ναπολέοντας μετά τη μάχη του Βατερλό από τον Στάθη. Subtext της συγκεκριμένης γελοιογραφίας: η ώρα αποχώρησης από την πολιτική ζωή της χώρας –τουλάχιστον για την ώρα, είχε φτάσει.²²³

Από τους πρώτους, ως αναμενόμενο που δήλωσαν συμμετοχή στην κούρσα διαδοχής ήταν: η Ντ. Μπακογιάννη, ο Αντ. Σαμαράς και ο Δ. Αβραμόπουλος. Λαμβάνοντας υπόψη το πρόσφατο παρελθόν, καθίσταται σαφές ότι οι βασικοί διεκδικητές της αρχηγίας δεν ήταν παρά δύο «αποστάτες» και μία κόρη αποστάτη.²²⁴

²²¹ Ο Κ. Καραμανλής ανέλαβε καθήκοντα αρχηγού της ΝΔ τις 24 Μαρτίου 1997, αφότου επικράτησε στο δεύτερο γύρω ψηφοφορίας του Γ. Σουφλιά με ποσοστό 69,16%.

²²² *Η Καθημερινή*, 5 Οκτωβρίου 2009, σελ 3.

²²³ *Ελευθεροτυπία*, 5 Οκτωβρίου 2009, σελ 2.

²²⁴ Τόσο ο Αντ. Σαμαράς όσο και ο Δ. Αβραμόπουλος είχαν εγκαταλείψει τους κόλπους της Νέας Δημοκρατίας ιδρύοντας την Πολιτική Άνοιξη και το ΚΕΠ αντίστοιχα. Η κίνηση αυτή, για τον Αντ. Σαμαρά, είχε εν μέρει αποτέλεσμα, καθώς πέτυχε το 1993 την εισοδό του στη Βουλή, εξασφαλίζοντας ποσοστό 4,88%. Αντίθετα, το κόμμα του Δ. Αβραμόπουλου δεν είχε την ίδια

Οι δελφίνοι, στην προσπάθειά τους να απεμπολήσουν το παρελθόν –παρόλο που και οι τρεις διατηρούσαν υπουργικό θώκο στην προηγούμενη κυβέρνηση,²²⁵ λίγα μόνο εικοσιτετράωρα μετά την εκλογική ήττα άρχισαν να διαφοροποιούν τη στάση του σε σχέση με τον Κ. Καραμανλή. Πρώτο και μείζον θέμα διαφωνίας ήταν ο τρόπος εκλογής του νέου προέδρου, με τον Κώστα Καραμανλή να επιμένει για συνέδριο, την ώρα που Σαμαράς και Αβραμόπουλος τίθενται υπέρ της εκλογής από τη βάση του κόμματος.²²⁶ Στην κούρσα διαδοχής ήρθε να προστεθεί και ο Π. Ψωμιάδης, νομάρχης Θεσσαλονίκης, ο οποίος στις 8 Οκτωβρίου ανακοίνωσε την υποψηφιότητά του.²²⁷

Οι υποψήφιοι για την αρχηγία είχαν να αντιμετωπίσουν –εκτός από τη δεδομένη προσωπική αντιπαράθεση– και την άκαμπτη στάση του Κ. Καραμανλή, ο οποίος δήλωνε μετ' επιτάσεως ότι θα παραμείνει στην ηγεσία του κόμματος μέχρι και τη διεξαγωγή του Έκτακτου Συνεδρίου, το οποίο είχε προγραμματιστεί για τις 7 Νοεμβρίου.²²⁸ Με σαφείς, όμως, ενδείξεις ότι την επομένη του Συνεδρίου η παράταξη θα παρέμενε χωρίς αρχηγό, άπαξ και υπήρχαν προτάσεις για διεύρυνση του εκλεκτορικού σώματος, τελικά ο πρώην πρωθυπουργός υπέκυψε στις πιέσεις των στελεχών, διατηρώντας τα ηνία της Νέας Δημοκρατίας. Στο Έκτακτο Συνέδριο τελικώς αποφασίστηκε αυτό που είχε ήδη σχεδόν καταστεί σαφές, ότι δηλαδή στη διαδικασία εκλογής του νέου αρχηγού θα συμμετάσχουν και τα μέλη του κόμματος.²²⁹

Παρά την ύπαρξη τεσσάρων υποψηφίων, εξ αρχής είχε διαφανεί ότι αξιώσεις έχουν μόνο η Ντ. Μπακογιάννη και ο Αντ. Σαμαράς. Με αυτό ως δεδομένο, μερικά εικοσιτετράωρα μετά τη διεξαγωγή του Συνεδρίου, ο Δ. Αβραμόπουλος απέσυρε την υποψηφιότητά του δηλώνοντας παράλληλα ότι τίθεται υπέρ της εκλογής στην αρχηγία του μεσσήνιου πολιτικού. Η κίνηση αυτή, κατά πολλούς, ήταν και αυτή που τελικώς έκρινε την έκβαση της αναμέτρησης, καθώς ουσιαστικά δεν ήταν παρά μία

τύχη. Αναφορικά με την Ντ. Μπακογιάννη, εύλογα το όνομά της είχε συνδεθεί με τη στάση του πατέρα της, Κ. Μητσotάκη, στη διαμόρφωση των γεγονότων του Ιουλίου του 1965.

²²⁵ Υπ. Εξωτερικών, υπ. Πολιτισμού και υπ. Υγείας αντίστοιχα.

²²⁶ *Τα Νέα*, 9 Οκτωβρίου 2009, σελ 12.

²²⁷ *Στο ίδιο*.

²²⁸ *Καθημερινή*, 9 Οκτωβρίου 2009, σελ 12.

²²⁹ *Καθημερινή*, 8 Νοεμβρίου 2009.

Το «φλερτ» της Ντ. Μπακογιάννη με την αρχηγία διαρκούσε αρκετά χρόνια –τελικώς δεν ευοδώθηκε.²³⁰

Η προώθηση της Ντ. Μπακογιάννη από τον Κ. Μητσοτάκη ήταν σαφής. Πόσω μάλλον όταν ο έτερος διεκδικητής της αρχηγίας, ήταν ο Αντ. Σαμαράς, με τον οποίο είχε έρθει σε ρήξη στο πρόσφατο παρελθόν.²³¹

²³⁰ *Ελευθεροτυπία Εβδομάδα*, αριθμός φύλλου 24, 5 Νοεμβρίου 2009, σελ 2.

²³¹ *Καθημερινή*, 19 Νοεμβρίου 2009, σελ 15.

προσπάθεια κεφαλοποίησης των κερδών από τη διεύρυνση του εκλεκτορικού σώματος, στην οποία οι ίδιοι πρωτοστάτησαν.²³² Η συμμαχία αυτή ανέτρεπε εντελώς τα δεδομένα, θέτοντας, όπως αποδείχθηκε, την Ντ. Μπακογιάννη εκτός μάχης.

Αναμφισβήτητα, τα μέλη του κόμματος είχαν να διαλέξουν ανάμεσα σε δύο ουσιαστικά, καθώς ο Π. Ψωμιάδης ήταν προγραμματικά δεδομένο ότι δε θα διεκδικήσει την αρχηγία με αξιώσεις, στελέχη της παράταξης, τα οποία απευθύνονταν σε διαφορετικές κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες. Μάλιστα, μέχρι και την τελευταία στιγμή, ο νομάρχης Θεσσαλονίκης δεχόταν έντονες πιέσεις προκειμένου να αποσυρθεί, καθώς η επίδοσή του θα ήταν αυτή που θα έκρινε το αν ένας από τους άλλους δύο υποψήφιους θα συγκέντρωνε την απόλυτη πλειοψηφία των ψήφων των μελών του κόμματος. Δεν ήταν λίγοι αυτοί που θα προτιμούσαν να μη χρειαστεί δεύτερος γύρος μεταξύ των Σαμαρά – Μπακογιάννη ευελπιστώντας στην όσο το δυνατόν πιο σύντομη ολοκλήρωση των εσωκομματικών εντάσεων –απόρροια της ήττας της 4^{ης} Οκτωβρίου, όμως ο Π. Ψωμιάδης τελικά ενέμεινε στην υποψηφιότητά του.²³³ Το αποτέλεσμα ήταν στις 29 Νοεμβρίου 2009 να στηθούν 1.584 κάλπες σε 1.039 εκλογικά κέντρα ανά την επικράτεια.²³⁴ Κατά τη διάρκεια των 12 ωρών που παρέμειναν ανοιχτές, περίπου 800.000 μέλη –που μπορούσαν να εγγραφούν και επί τόπου,²³⁵ προσήλθαν. Η ετυμηγορία ήταν ότι επαναληπτική ψηφοφορία μεταξύ των δύο πρώτων δεν θα χρειαστεί. Ο Αντώνης Σαμαράς εξασφάλισε οριακά την απαραίτητη απόλυτη πλειοψηφία .

Πιο αναλυτικά τα αποτελέσματα²³⁶ έχουν ως εξής:

Αντ. Σαμαράς	50,06%
Ντ. Μπακογιάννη	39,72%
Π. Ψωμιάδης	10,22%

²³² *Καθημερινή*, 11 Νοεμβρίου 2009, σελ 3.

²³³ *Καθημερινή*, 28 Νοεμβρίου 2009, σελ 9.

²³⁴ *Στο ίδιο*.

²³⁵ Εν αντιθέσει με το ΠΑ.ΣΟ.Κ., η Νέα Δημοκρατία προτίμησε να μη συμπεριλάβει στο εκλεκτορικό σώμα τους φίλους του κόμματος.

²³⁶ *Τα Νέα*, 30 Νοεμβρίου 2009.

Η Νέα Δημοκρατία είχε επιλέξει τον 7^ο κατά σειρά αρχηγό της.²³⁷ Ταυτόχρονα, όμως, η εν λόγω επιλογή αποτελούσε και μία δεξιόστροφη κίνηση. Ο Αντ. Σαμαράς καλώντας για ένα «καθαρά ιδεολογικό στίγμα», πέτυχε να συσπειρώσει γύρω από το πρόσωπό του τους δεξιούς ψηφοφόρους.²³⁸

²³⁷ Προκάτοχοι του Αντ. Σαμαρά ήταν ο Κ. Καραμανλής (1974-80), ο Γ. Ράλλης (1980-1), ο Ευ. Αβέρωφ (1981-4), ο Κ. Μητσοτάκης (1984-93), ο Μ. Έβερτ (1993-7) και ο Κ. Καραμανλής (1997-2009).

²³⁸ *Τα Νέα*, 30 Νοεμβρίου 2009, σελ 7.

Συμπεράσματα

Για την εκπόνηση της ανά χείρας εργασίας απαραίτητη ήταν η αναδρομή στο πολύ πρόσφατο παρελθόν. Τα έντονα, όμως, βιωματικά στοιχεία όφειλαν να παραμείνουν στο περιθώριο, καθώς η αποστασιοποίηση ήταν αναγκαία, προκειμένου μέσω της επίτευξης μιας απόστασης ασφαλείας, να ερμηνευθούν τα πολιτικά δρώμενα των τριών τελευταίων ετών. Αναμφισβήτητα, οι δύο τελευταίες εκλογικές αναμετρήσεις δεν αποτέλεσαν παρά το ιστορικό πλαίσιο, το οποίο είχε τις ιδιαιτερότητές του. Οι κυβερνητικές περίοδοι που ακολούθησαν τις εκλογικές αναμετρήσεις του 2004 και του 2007 έμελλε να έχουν τη μοίρα εκείνων που προηγήθηκαν. Οι δύο κυβερνήσεις Καραμανλή, με συνολική διάρκεια πεντέμισι ετών, κατέληξαν να αποτελέσουν τον κανόνα που θέλει τα κοινοβούλια της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας να μην τερματίζουν φυσιολογικά τον βίο τους, αλλά να διαλύονται.²³⁹ Ανεξάρτητα, όμως, από αυτό, σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, όπου η συμμετοχή αποτελεί συστατικό στοιχείο, οι εκλογές δεν μπορούν παρά να διαδραματίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Ένα εκλογικό αποτέλεσμα αρκεί για να διαφοροποιήσει την εγχώρια πολιτική πραγματικότητα, καθώς η τελική επιλογή των ψηφοφόρων έχει άμεση επίδραση στα κόμματα, την πολιτική, την ισορροπία δυνάμεων και στο ίδιο το εκλογικό σώμα.²⁴⁰

Από τη στιγμή, επομένως, που οι εκλογές βρίσκονται στο επίκεντρο κάθε δημοκρατίας, εύλογο είναι τόνοι χαρτιού και μελανιού να «αφιερωθούν στο βωμό» των πολιτικών εξελίξεων –ιδιαιτέρα της προεκλογικής περιόδου. Στο ίδιο ακριβώς μήκος κύματος, κινήθηκε και ο υπό εξέταση ημερήσιος τύπος, ο οποίος έβριθε αρθρογραφιών και δημοσιευμάτων. Το πρίσμα, όμως, που επελέγει ήταν η γελοιογραφία, βασικά χαρακτηριστικά της οποίας είναι η πρωτοτυπία, η ειρωνεία και η ανατροπή,²⁴¹ με απώτερο σκοπό να αποσαφηνισθεί ο ιδιαίτερος ρόλος της συγκεκριμένης τέχνης στη σύγχρονη ελληνική, πολιτική εν προκειμένω, πραγματικότητα. Με το σκεπτικό αυτό, όλες οι γελοιογραφίες που ενσωματώθηκαν στην παρούσα πραγματεία ήταν απόλυτα προσανατολισμένες στις πολιτικές εξελίξεις

²³⁹ Εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα: η δεύτερη τετραετία Ανδρ. Παπανδρέου, η οποία όχι μόνο συμπλήρωσε, αλλά κατάτι υπερέβη τα τέσσερα έτη.

²⁴⁰ Jessie Kratz & Martha Grove, *ό.π.*, σελ 99

²⁴¹ Λίνα Λούβη, *ό.π.*, σελ 11.

της περιόδου που περιγράφουν -ιδιαίτερα αυτές που προηγούνται των εκλογικών αναμετρήσεων, χωρίς όμως να αποκλείονται εκείνες που σχολίαζαν τις εσωκομματικές αντιπαραθέσεις.

Γεγονός, όμως, είναι ότι ολόκληρη η προεκλογική περίοδος θα μπορούσε να περιγραφεί με τα σκίτσα των γελοιογράφων, καθώς οποιαδήποτε λέξη δεν περικλειόταν στις λεζάντες αυτής της ιδιαίτερης τέχνης ήταν ουσιαστικά περιττή. Για το λόγο αυτό και προκειμένου ένας γελοιογράφος να είναι επιτυχημένος, εκτός από τις καλλιτεχνικές του ικανότητες, οφείλει να είναι διορατικός, ώστε να μπορεί να εντοπίσει και να αποτυπώσει μέσω του έργου του όλα εκείνα τα αδιόρατα στοιχεία που ενυπάρχουν στα πολιτικά τεκταινόμενα. Το πλέον απαραίτητο, όμως, είναι να διαθέτει αίσθηση του χιούμορ. Είναι αυτό που στην αρχαία Αθήνα έλεγαν «απτικόν άλας» που κάνει ένα απλό σκίτσο να μετατρέπεται σε κάτι βαθύ και ουσιώδες, σε ένα ιστορικό τεκμήριο. Όλες ανεξαιρέτως οι γελοιογραφίες που περιέχονται στην παρούσα πραγματεία αποτελούν ιστορικά τεκμήρια. Ο ρόλος όμως που κλήθηκαν να διαδραματίσουν δύναται να αποτελέσει αντικείμενο συζητήσεως και αντικρουόμενων επιχειρημάτων. Η απλή εικονογράφηση ως ενδεχόμενο φαντάζει μη αρμόζουσα ως χαρακτηρισμός, καθώς περιορίζει δραματικά τη λειτουργία που επιτελούν. Μπορεί ο ρόλος τους, τη στιγμή της έκδοσης, στον ημερήσιο τύπο να κινείται από συμπληρωματικός έως συνοδευτικός της αρθρογραφίας, όμως γεγονός είναι ότι παρελθόντος του χρόνου, η κατάσταση αυτή διαφοροποιείται. Η γελοιογραφία καθίσταται αρωγός του ερευνητή στην ενασχόληση του με τα ιστορικά γεγονότα. Ιδιαίτερα η πολιτική γελοιογραφία δημιουργεί τεκμήρια τα οποία διευκολύνουν την εις βάθος κατανόηση των πολιτικών εξελίξεων και ενδυναμώνουν το σύνδεσμό μας με την πολιτική παράδοση και κληρονομιά της Ελλάδος.

Δε γίνεται παρά να κλείσουμε αυτή την προσπάθεια με την φράση του Nicholas Longworth:²⁴² *From the beginning of our Republic, it has been the duty of every-born voter to look down upon us, and the duty of every free-born humorist to make jokes at us.*²⁴³

²⁴² 43^{ος} Πρόεδρος της Αμερικανικής Βουλής των Αντιπροσώπων (1925-31).

²⁴³ Σε ελεύθερη απόδοση: «Από την αυγή της Δημοκρατίας μας, αποτελεί καθήκον κάθε ελεύθερου ψηφοφόρου να μάς επιβλέπει και καθήκον κάθε ελεύθερου γελοιογράφου να μάς σατιρίζει».

Βιβλιογραφία

Βασίλης Βαμβακάς, *Εκλογές και Επικοινωνία στη Μεταπολίτευση, Πολιτικότητα και Θέαμα*, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2006

Henri Bergson, *Το Γέλιο*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1998

Νίκος Δεμερτζής, *Πολιτική Επικοινωνία, Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002

Κύρκος Δοξιάδης, *Εθνικισμός Ιδεολογία Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, εκδόσεις Πλέθρον, Αθήνα, 1995

Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Πρακτικά του συνεδρίου Χρήσεις της Γλώσσας*, Αθήνα, 2005

Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τσοίτσα, *Η Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας με την Πένα του Γελοιογράφου, ο Φωκίων Δημητριάδης Σατιρίζει τον Ευάγγελο Αβέρωφ, υπουργό εξωτερικών, 1956-1963*, εκδόσεις Πέργαμος, Αθήνα, 2000.

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, *Έκθεση Πολιτικής Γελοιογραφίας*, χ.ε., Αθήνα, 2005

Γιάννης Ιωάννου, *45 Εβδομάδες*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2008

Γιάννη Καλαϊτζή, *Η Ασύμμετρη Κυβέρνηση*, εκδόσεις Άγρα, Αθήνα, 2007

Jessie Kratz & Martha Grove, *Running for Office, Candidates, Campaigns and the Cartoons of Clifford Berryman*, εκδόσεις The Foundation of the National Archives, Washington, DC, 2008

Κώδικας Νομικού Βήματος 2007, έκδοση ΔΣΑ

Λίνα Λούβη, *Περιγέλωτος Βασίλειον, Οι Σατηρικές Εφημερίδες και το Εθνικό Ζήτημα (1875-1886)*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2002

Νικολό Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας*, εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα, 1996

Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Πολιτική Επικοινωνία*, δέκατη έκτη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2001

Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Πολιτική Επιστήμη Ι, Σύγχρονοι Κλάδοι και Περιεχόμενο*, Εισαγωγική Θεώρηση, δέκατη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1979

Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο, δεκατέσσερα μαθήματα για το στυλ*, τρίτη έκδοση, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 2001

Α-Ι. Δ. Μεταξάς, *Η υφανταγή των μορφών, Από την πολιτική ομιλία του κλασικισμού*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2003

Ηλίας Νικολακόπουλος, *Εισαγωγή στη Θεωρία και την Πρακτική των Εκλογικών Συστημάτων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1989

Αρίσταρχος Παπαδανιήλ, *Ελληνική Πολιτική Γελοιογραφία, Η Σοβαρή Πλευρά Μιας «Αστείας» Τέχνης*, εκδόσεις Syllipsis, β' έκδοση, Χολαργός, 2006

Γ. Παπαδημητρίου, Γ. Σωτηρέλης (επιμ.), *Το Σύνταγμα της Ελλάδας*, τρίτη έκδοση, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2001

Αντώνη Παντελή, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, β' έκδοση, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2007

Πάπυρος, Δίτομον Επιτραπέζιον Εγκυκλοπαιδικόν και Γλωσσικόν Λεξικόν, χ.ε., Αθήναι, 1965

Κάρλ Πόππερ, *Η Ανοιχτή Κοινωνία και οι Εχθροί της*, τόμος α', εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα, 1980

Δημήτρης Σαπρανίδης, *Ιστορία της Ελληνικής Γελοιογραφίας*, β' τόμος, 1974-2004, εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα, 2006

Γιάννης Τσίρμπας, *Είκοσι Οκτώ Ημέρες, Εκλογές, Πολιτική Διαφήμιση και Ειδησεογραφία, Μια Ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου της Πολιτικής Επικοινωνίας στην Ελλάδα*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2007

Περιοδικά:

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 31, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, Μάιος 2008

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τεύχος 34, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, Δεκέμβριος 2009

Καλειδοσκοπιο, κωδικός: 6394, χ.ε., Απρίλιος – Μάιος – Ιούνιος 2010

Φιλελεύθερη Έμφαση, Ίδρυμα Κων. Καραμανλή, Αθήνα, Φθινόπωρο 2009

Εφημερίδες:

- Ελευθεροτυπία
- Ελευθεροτυπία Εβδομάδα
- Η Καθημερινή
- Τα Νέα
- Τα Νέα Σαββατοκύριακο
- Το Βήμα

Διαδίκτυο:

<http://ekloges-prev.singularlogic.eu>

<http://ekloges.ypes.gr>

<http://www.nd.gr>

<http://www.ypes.gr>

Επιμέλεια εξωφύλλου και γελοιογραφιών

Ορέστης Π. Κύρσης (www.opk.gr)